

UNIVERZITET U SARAJEVU - FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA KOMPARATIVNU KNJIŽEVNOST I INFORMACIJSKE NAUKE

ZAVRŠNI RAD

Predstavljanje političarki u bosanskohercegovačkom medijskom diskursu
(na odabranom korpusu)

Mentorica: akad. prof. dr. Marina Katnić-Bakaršić

Studentica: Hana Vranac

Sarajevo, januar 2025.

UNIVERSITY OF SARAJEVO – FACULTY OF PHILOSOPHY
DEPARTMENT OF COMPARATIVE LITERATURE AND LIBRARY
SCIENCES

MASTER'S THESIS
Representation of female politicians in Bosnian-Herzegovinian media discourse
(on a selected corpus)

Mentor: Ph.D. Marina Katnić-Bakaršić, full professor

Student: Hana Vranac

Sarajevo, january 2025.

Apstrakt

Rad analizira načine predstavljanja političarki u predizbornoj kampanji uoči Općih izbora u Bosni i Hercegovini, 2022. godine, sa stanovišta kritičke diskursne analize. Predmet rada su politički i medijski diskurs, odnosno prikaz toga kako žene govore i kako se o ženama govori. Počevši od definisanja diskursa, u prvom dijelu rada su objašnjeni postulati diskursne stilistike i kritičke diskursne analize. U nastavku su navedene osnovne karakteristike političkog i medijskog diskursa, te načini kako se moć u njima realizira, s naglaskom na odnos roda i moći, kao odnosa prisutnog u oba diskursa. U centralnom dijelu rada metodama i tehnikama kritičke diskursne analize analizirani su politički govori kandidatkinja, kao i njihovo prikazivanje u medijima. Ukazano je na internaliziranost patrijarhata u jeziku, s fokusom na korištenje imenica u muškom rodu za političke funkcije, odnos inkluzivnog i ekskluzivnog mi, odabir metafora i metonimija, te ključno, korištenje registra koji podrazumijeva ratnu retoriku, što sugerise da je rat osnovni kapital kampanja političarki. Analizom medijskog diskursa uviđa se diskriminacija kandidatkinja na različitim nivoima a ratna retorika prisutna je i u ovom diskursu. Sve to sugerise da su kandidatkinje kao marginalizirana skupina trebale imati sluha za društvenokorisne teme, ali umjesto toga njihov diskurs obilježen je retorikama njihovih kolega, a etnonacionalizam je osnovna karakteristika njihovih kampanja.

Ključne riječi: diskurs, kritička diskursna analiza, politički diskurs, medijski diskurs, etnonacionalizam

Abstract

The paper analyzes the ways of presenting female politicians in the pre-election campaign ahead of the 2022 general elections in Bosnia and Herzegovina, from the point of view of critical discourse analysis. The subject of the paper is the political and media discourse, that is, the presentation of how women speak and how women are spoken about. Starting with the definition of discourse, the first part of the paper explains the postulates of discourse stylistics and critical discourse analysis. Below are the basic characteristics of political and media discourse, and the ways in which power is realized in them, with an emphasis on the relationship between gender and power, as a relationship present in both discourses. In the central part of the work, the political speeches of female candidates, as well as their presentation in the media, were analyzed using the methods and techniques of critical discourse analysis. The internalization of patriarchy in the language is pointed out, with a focus on the use of masculine nouns for political functions, the relationship between inclusive and exclusive we, the choice of metaphors and metonymy, and crucially, the use of a register that implies war rhetoric, which suggests that war is the basic capital of female politicians' campaigns. An analysis of the media discourse reveals the discrimination of female candidates at different levels, and war rhetoric is also present in this discourse. All this suggests that female candidates, as a marginalized group, should have had an ear for socially useful topics, instead their discourse was marked by the rhetoric of their colleagues, and ethno-nationalism is the basic characteristic of their campaigns.

Key words: discourse, critical discourse analysis, political discourse, media discourse, ethno-nationalism

Sadržaj

Uvod.....	6
Diskurs i moć	8
Kritička diskursna analiza (CDA).....	11
Politički diskurs i realizacija moći	13
Medijski diskurs i realizacija moći	17
Rod i moć	22
Analiza: Kako žene govore i kako se o ženama govori	26
Obilježja diskurzivnih praksi Jelene Trivić	29
Obilježja diskurzivnih praksi Sebiye Izetbegović.....	37
Obilježja diskurzivnih praksi Borjane Krišto.....	44
Zaključak	49
Pregled izvora i literature.....	50

Uvod

Zakon o ravnopravnosti spolova BiH („Službeni glasnik BiH”, brojevi:16/03 i 102/09) propisao je da na kandidatskim listama za izbore mora biti najmanje 40 posto žena. Izborni zakon BiH („Službeni glasnik BiH”, brojevi: 7/02, 9/02 i 20/02) integrirao je tu obavezu. Iako je zastupljenost kandidatkinja na izbornim listama tek proizvod pravne nužnosti, a ne realne političke angažiranosti, ipak smo svjedočili činjenici da su neke od kandidatkinja na Općim izborima u BiH 2022. godine, osvojile pozicije i na najvišim nivoima vlasti. Željka Cvijanović, pripadnica stranke Saveza nezavisnih socijaldemokrata (SNSD) aktuelna je članica Predsjedništva BiH u ime srpskog naroda. Prije zvaničnih rezultata Centralne izborne komisije, u javnosti se špekuliralo o tome da će Jelena Trivić, iz opozicione Partije demokratskog progresa (PDP) postati predsjednica Republike Srpske, a da će Borjana Krišto, iz Hrvatske demokratske zajednice BiH (HDZ BiH) biti hrvatska članica Predsjedništva BiH.

Rad polazi od hipoteze da je kandidiranje ovih političarki za više pozicije vlasti omogućilo njihovu veću zastupljenost u medijima, a da je prostor te zastupljenosti iskorišten za propagiranje etnionacionalističkih tema i za širenje straha. Naime, kandidatkinje su kroz svoje kampanje imale priliku osvrnuti se na društveno angažirane teme, na probleme žena i drugih marginaliziranih skupina, ali umjesto toga njihovi diskursi obilježeni su diskursima koje proizvode muške kolege, predsjednici mahom nacionalističkih stranaka iz kojih kandidatkinje dolaze. Za angažirano djelovanje povod je mogla biti i tradicija njihove diskriminacije prema rodnoj osnovi i u medijskom i u diskursu njihovih kolega.

Polazivši od teze da je diskurs društveno uslovljen fenomen ali i da konstituira društvene prakse, cilj ovog rada je metodama kritičke diskursne analize analizirati i medijski i politički diskurs – dakle i kako se o političarkama govorilo i kako su političarke govorile u predizbornoj kampanji 2022. godine. Pretpostavljajući da je rat osnovni kapital kampanja političarki, u fokusu analize su verbalna sredstva koja na to upućuju, ali i vizuelni elementi kao predmet proučavanja kritičke diskursne stilistike.

Kako bi se izbjeglo poistovjećivanje sa nekom nacionalnom partijom ili pripadnošću, predmet analize su politički diskursi i njihove prezentacije u medijskom diskursu po jedne od

predstavnicu svakog konstitutivnog naroda – Jelene Trivić, Borjane Krišto i Sebiye Izetbegović, kandidatkinje Stranke demokratske akcije (SDA) za Skupštinu Kantona Sarajevo.

S obzirom na to da postoje bliske veze između političkog i medijskog diskursa zbog načina na koji se moć u njima realizira, te načina manipulacije, u analizama su zajedno tretirana medijska predstavljanja i politički nastupi kandidatkinja. Uzrok tome je i u problematičnosti korpusa. Naime, Regulatorna agencija za komunikacije BiH (RAK) propisuje stroga pravila pri prezentaciji političara i političarki u medijima za vrijeme predizborne kampanje – svi kandidati i kandidatkinje moraju biti ravnopravno zastupljeni ili u potpunosti izbjegnuti u programu, pa određeni mediji u svojim emisijama tih mjesec dana ne izvještavaju o kandidatima, već se u okviru Predizbornih hronika iznose informacije o kampanjama, u formi stranačkih i kandidatskih saopćenja. Također, mediji kao što su radio i televizija uglavnom nemaju javno dostupne sve emitirane emisije, što također onemogućava prikupljanje korpusa. Zbog toga korpus čine reprezentativni, na internetu dostupni, primjeri diskriminacije u medijima i gradnje etnonacionalističkih narativa u medijskim i političkim diskursima za vrijeme predizborne kampanje, u periodu od 1.9. do 1.10.2022. godine.

Definiranjem termina diskurs u prvom dijelu rada, korištenjem relevantne literature iz oblasti lingvistike, stilistike, diskursne stilistike, objašnjeni su postulati diskursne stilistike i kritičke diskursne analize. U nastavku su prezentirane osnovne karakteristike političkog i medijskog diskursa, te načini kako se moć u njima realizira, s naglaskom na odnos roda i moći, kao odnosa prisutnog u oba diskursa. U centralnom dijelu rada metodama i tehnikama kritičke diskursne stilistike analiziran je spomenuti korpus, s ciljem sprječavanja jačanja međunacionalnih simboličkih granica i s ciljem nuđenja mogućnosti djelovanja koje ima sluha za realne društvene probleme.

Imenice u muškom rodu upotrijebljene u ovom radu, odnose se i na ženski rod, osim kada je distinkcija naglašena.

Diskurs i moć

Diskurs kao društveni fenomen, učestalo prisutan termin, kako u teoriji, tako u medijima te svakodnevnom razgovoru, opire se pozitivističkom i jednostrukom tumačenju. Njegova kompleksnost predmet je definiranja različitih humanističkih disciplina, pa se taj fenomen i može posmatrati kroz totalitet različitih naučnih pogleda. Smatra se da je u tradicionalnoj lingvistici termin analiza diskursa prvi spomenuo Zellig Harris, 1952. godine u članku „Discourse Analysis“ rekavši, a prenosi to H.D. Widdowson, da je diskurs „koherentan slijed rečenica koje karakterizira zavisnost među dijelovima“, dok analiza diskursa onda podrazumijeva „opis mehanizama kojima se te rečenice povezuju u cjelinu“ (Widdowson 2004:42). Posljedično tome, razvilo se tumačenje da diskurs predstavlja svaki vezani tekst, a da se analiza odnosi na deskripciju, konkretnije – formalističku analizu vezanog teksta, a ne na interpretaciju.

Drugo grupi mišljenja o diskursu spada definicija M.A.K. Hallidaya i R. Hasan (1976) koji ovaj fenomen odrješuju formalističkih karakteristika te ga posmatraju kao semantičku jedinicu. To predstavlja zaokret od tradicionalnog stava o autonomiji lingvistike, no i dalje ovakvo mišljenje diskurs posmatra kao tekst, ali u širem smislu – kao dio usmenog ili pisanog jezika (Halliday, Hasan 1976:20). Sistematizirajući različita razmišljanja o pojmu diskursa, ovu grupu mišljenja Marina Katnić-Bakaršić (2012) navodi uz stav da diskurs u tom slučaju podrazumijeva „jezički nivo koji obuhvaća sve što je iznad razine rečenice, te se u tom kontekstu diskurs zbližava s pojmom tekst iz strukturalne tekstualne lingvistike“. Dalje navodi Katnić-Bakaršić da u treću, danas najaktuelniju, kategoriju definicija spada „tumačenje diskursa kao specifične socijalne prakse koja se realizira pomoću verbalnih i neverbalnih sredstava“ (2012:15-16).

Takvo promišljanje direktno komunicira sa onim koje je ustanovio Norman Fairclough (1989:12) krajem osamdesetih godina prošlog stoljeća, zaključivši da je tekst proizvod procesa tekstualne produkcije, a da se termin diskurs odnosi na čitav proces društvene interakcije od kojeg je tekst samo dio. Dakle, diskurs osim teksta podrazumijeva procese, njegove proizvodnje i njegove interpretacije. Fairclough navodi da se diskurs u lingvistici i modernoj analizi diskursa tumači na različite načine: kao govor, pisani tekst, kontekst jezičke upotrebe, kao interakcija između čitatelja/autora i teksta. Također može se tumačiti i kao žanr, pa tako diskurse možemo posmatrati kroz situacije u kojima se koriste – diskurs medija, politički diskurs, medicinski diskurs

itd. (Fairclough 2006:3). U totalitetu rečeno diskurs je, ističe Katnić-Bakaršić, „simultanost jezičnog teksta, pisanog ili govorenog, diskurzivne prakse i sociokulturne prakse“, a detaljnije to obrazlaže njihovim stupanjem u međusobne odnose:

Sva tri segmenta stupaju u složene međusobne odnose i tvore pojedini diskurs, odnosno, na širem planu, konstituiraju i diskursne tipove. Danas je općeprihvaćeno da diskurs reflektira društvene, političke, kulturne odnose, ali ih istovremeno i formira, oblikujući odnose pojedinca s društvom i svijetom u kojem živi. Verbalna komunikacija shvaćena je samo kao jedan tip diskurzivne prakse, često u kombinaciji s vizualnom ili čak potpuno zamijenjena njome, ili s drugim tipovima praksi. (Katnić-Bakaršić 2012:16)

Istog stava je i Lada Badurina, koja tvrdi da se diskurs kao pojam javlja u širokom rasponu upotrebe: od upućivanja na konkretne jezičke aktivnosti i u konkretnim kontekstima, preko teksta kao proizvoda, sve do „zamisli o specifičnim tipovima ili društvenim domenama upotrebe jezika“ (Badurina 2008:94). To je relevantno tumačenje diskursa za diskursnu stilistiku, koja podrazumijeva da diskurs i društvo stoje u dijalektičkom odnosu. On, dakle, nije isključiva individualna aktivnost, već je u potpunosti u interakciji s društvom. Takav, on društvene prakse i konstituiraju – utječe na oblikovanje svih dimenzija društva, od klase, preko zakona do identiteta, a istovremeno ih i održava, stoga je veza između diskursa i moći neraskidiva. Moć dominantnih grupa se očituje ne samo u kontroli diskursa drugih, već i u njihovom vlastitom diskursu. Uviđa to Katnić-Bakaršić i promišljanja o diskursu smiješta unutar dihotomije *diskursa moći* i *moći diskursa*, upravo uzimajući u obzir njegovu ambivalentnost odražavanja moći i njene realizacije, imajući na umu sljedeću podjelu moći:

1. individualna – institucionalna
2. direktna – indirektna
3. aktivna – simbolička (Katnić-Bakaršić 2012:16-20).

Dakle, moć iza diskursa i kroz diskurs ne mora se realizirati direktno. Ona je nekad prisutna kroz vidnu manipulaciju u svim vidovima diskursa – od razgovornog do sudskog, u kojem postoji jasan odnos: uzrok – posljedica. Tada se realizira pragmatički direktivima i indirektnim činovima,

te narušavanjem strategija učtivosti, no moć se često u diskursu realizira neposredno i simbolički. Uviđamo da se moć kao spobobnost utjecanja na drugog ne mora nužno odražavati kroz slikoviti prikaz stražar – zatvorenik, već da ona ulazi u širok spektar djelovanja, kako pragmatičnog tako i jezičkog. Već je Michael Foucault u knjigama „Nadzirati i kažnjavati“ (1997), „Riječi i stvari“ (1971) obrazlagao teze da su znanje i moć u neraskidivoj vezi, te više sa stanovišta filozofije nego lingvistike isticao da se ta moć realizira, između ostalog, posredstvom jezika. Naslonili su se na tu tezu različiti lingivsti, među kojima se iz oblasti diskursnih studija ističe Van Dijk sa tezom:

Ako kontrolisanje konteksta i struktura teksta i govora predstavlja prvi značajan oblik izvršavanja moći, kontrola ljudskih umova putem takvog diskursa je indirektan, ali fundamentalan način reprodukcije dominacije i hegemonije. Zaista, kontrola diskursa obično ima za cilj kontrolisanje namjera, planova, znanja, mišljenja, stavova i ideologija - kao i njihovih posljedičnih djela - kod primalaca (Van Dijk 2008:21).

Ako ideologije kao sistemi predodžbi, kao način posmatranja svijeta pripadaju simboličkom području, onda Van Dijk s razlogom ideologiju smiješta u tromedu koja povezuje spoznaju, društvo i diskurs.

Diskurs tako ne samo što izražava ideologije neizravno, kao što mogu činiti i druge društvene prakse, već i eksplicitno izravno oblikuje ideološka uvjerenja, odnosno omogućuje izravno i izričito izražavanje ideologija, ali ključna funkcija tih izražavanja je u njihovim društvenim posljedicama, naime u usvajanju, promjeni ili potvrđi društvenih uvjerenja (Van Dijk 2006:17).

Van Dijk koristi pojam *simboličkih elita* koje čine političari, novinari, naučnici, biznismeni, kao akteri koji neposredno, mogućnošću pristupa diskursu u njemu realiziraju moć određene skupine. Uz realizaciju moći veže se i manipulacija koja se kroz diskurse izražava različitim sredstvima. O tome će biti više riječi kasnije, kroz poglavlja o političkom i medijskom diskursu. Za sada je bitno zaključiti, a kako i Fairclough (1995) tvrdi, da se moć ne nalazi samo u eksplicitnim naredbama ili zapovijedima već je često implicitna u jezičkim strukturama i obrascima. Kroz analizu diskursa možemo identificirati ove skrivene oblike moći i razotkriti njihove ideološke implikacije.

Kritička diskursna analiza (CDA)

Prethodno spomenuta poimanja diskursa izlaze iz okvira isključivo lingvistike, stoga se u takav tip širenja vidika nije mogla uklopiti klasična stilistika jer se ona odnosi samo na deskriptivni dio proučavanja jezičke tvorevine. Novi metodi razvijali su se u interdisciplinarnom susretu različitih nauka (lingvistika, filozofija, sociologija, semiotika, teorija književnosti, antropologija), čime svojom krosdisciplinarnošću razvijaju i različite segmente koje stavljaju u fokus svoje analize.

Tradicionalna strukturalna stilistika jeste u krizi iz prostoga razloga što je suviše statična, shematizirana, ne uzima u obzir dinamički odnos tekst – autor – recipijent, i to smješten u kontekst, jezični i vanjezični – socijalni, politički, ideološki, kulturni itd. Drugim riječima, potrošen je jedan model, ali disciplina u cjelini nije, ona pronalazi nove modele i uspješno se razvija (Katnić-Bakaršić 2003:37).

Pronalaženje novih modela dokazuje da stilistika kao nauka nije u krizi, već da je u tom stanju njen tradicionalni, strukturalni pristup. On u obzir uzima značenje proizišlo iz samog teksta, zanemarujući dinamički odnos *tekst – autor – recipijent*, dok savremeni pristupi uzimaju u obzir kontekst, kao i neverbalne elemente.

Dok je tradicionalna stilistika polazila od pretpostavke da je značenje teksta sadržano u samome tekstu, da je jednom zauvijek dato, i da tekst generira samo jedno čitanje, ono koje sprovodi stilističar/stilističarka, suvremena stilistika pokazuje da svaki tekst omogućava različita čitanja, a da su značenja višestruka i uvijek rezultat pregovaranja pozicija autora, teksta i čitatelja/recipijenta/interpretatora (Katnić-Bakaršić 2003:37).

Afirmisanje višestrukosti značenja, odnosa autora, teksta i recipijenta ali prije svega uzimanje u obzir konteksta osnova je kritičke diskursne stilistike. Ona polazi od pretpostavke da diskurs reflektira društvene i političke odnose, ali i odnose među pojedincima, stoga je jedno od osnovnih polazišta ovog tipa stilistike misao da su jezik i moć u neraskidivoj vezi. Podrazumijeva to da se moć ogleda u diskursu i to svim njegovim tipovima – od sudskog, kao institucionalnog prikaza moći do manje očekivanog, razgovornog. Lingvisti koji se bave kritičkom analizom diskursa dijele stav da su jezik i moć povezani te da se moć ostvaruje kroz jezik. Oni stoga žele

razotkriti mehanizme kojima se jezik koristi kao sredstvo manipulacija i zloupotrebe moći, ali ujedno i istražiti kakve to posljedice ima na društvo, odnosno na neku konkretnu društvenu skupinu. Imajući na umu da je govor djelatni čin, te da utječe na akcije u vanjskom svijetu, kritička diskursna stilistika bavi se razumijevanjem načina na koji jezički elementi doprinose, ne samo značenju, već utjecaju diskursa na recipijente. Kao takva, kritička diskursna stilistika je kvalitativna te ni ne želi biti lišena subjektivnosti. Analize sa stanovišta kritičke diskursne stilistike podrazumijevaju kontekst osobe koja analizira, što tautološki potvrđuje tezu da nema ni diskursa lišenog subjektivnosti. Kritička diskursna stilistika polazi od pretpostavke kompleksnosti odnosa jezika i moći, te stava da je jezik ukorijenjen u društvene, političke i kulturalne strukture. On nije samo sredstvo komunikacije već instrument moći koji se koristi za uspostavljanje, održavanje i promjenu društvenih odnosa. Stoga je, kako to kaže Van Dijk, cilj kritičke analize diskursa „raskrinkati društvenu neravnopravnost i diskriminaciju (re)konstruiranu, izražavanu i legitimiziranu kroz jezik i u jeziku; njezino je poslanje biti na strani diskriminiranih i onih kojima se manipulira te jasno istaknuti nepravdu i zlorabu moći koja se opetovano (re)konstruira i legitimizira kroz jezik“ (Van Dijk 1988:468).

Politički diskurs i realizacija moći

Pojam politički diskurs upućuje na dvije mogućnosti: na diskurs koji je sam po sebi politički i drugo, na analizu političkog diskursa kao primjera jednog od tipova diskursa, bez posebnog upućivanja na politički sadržaj ili kontekst (Wilson, 2012:199). U ovom poglavlju zanima specifičan tip diskursa, dakle politički diskurs kao tip upotrebe jezika koji proizvode politički akteri. Moć se u njemu realizira koliko simbolički, toliko i direktno, jer govornik ima moć utjecaja na svoje slušaoce i čini se da upravo u ovom tipu diskursa najviše do izražaja dolazi veza između jezika i moći. „Jezik politike oblikuje mišljenja ljudi i na taj način kreira događaje“ (Edelman, 1974:1). Peruasivnost je, onda, jedno od ključnih obilježja političkog diskursa. Tvrde to i Archakis i Tsakona, kao što citira Vuković-Stamatović (2020:72) ističući da je ubjeđivanje osnovni cilj koji političari treba da ostvare, koristeći ne samo pravnu i političku argumentaciju nego i neformalni i emocionalni registar, tj. „igrajući na karte i logosa i ethosa i naročito pathosa“. Da je svako političko djelovanje uveliko i diskurzivno, stava je i Van Dijk (1997:12-14), koji tvrdi da parlamentarne sjednice, predizborne kampanje i drugi oblici upotrebe političkog govora podrazumijevaju različite žanrove i oblike političkog disursa kao što su propaganda i marketing. Važno je naglasiti da teme političkih diskursa ne moraju nužno biti o politici (što ne znači da nisu politične), već mogu pripadati različitim društvenim oblastima na koje akter želi utjecati. Van Dijk tvrdi da je budućnost česta tema u predizbornim kampanjama, na način da političari obećavaju šta će se desiti ukoliko oni i njihova stranka pobijede, pri čemu kao posebno zanimljivu strategiju koriste oslikvanje sadašnjosti kao negativne, a prikazivanje budućnosti kao pozitivne i pune različitih prilika. Reference na prošlost su dvosmislene, dodaje Van Dijk, „konzervativci se mogu referirati na *dobra stara vremena*, ali isto tako mogu i progresivni ekolozi kad govore o *neokrnjenoj* prirodi, ili čak socijalisti kada se pozivaju na solidarnost, klasnu borbu i blagodati države blagostanja koje se sada uništavaju“ (Van Dijk 1997:25-28).

Političar mora govoriti u skladu sa stavovima stranke, a istovremeno biti i individua u čijem diskursu dolaze do izražaja lična shvatanja i vjerovanja, što dovodi do zaključka da sve u govoru političara postaje indeks. To je stav Paula Chiltona (2004:21) koji tvrdi da politički diskurs funkcionira indeksički, pri čemu govor, a podrazumijeva to i neverbalne elemente, signalizira

određenu ideološku i poziciju moći govornika. Ističe da odabir govorenja određenim dijalektom signalizira političke odluke, pa će političari govoriti dijalektom karakterističnim za određenu društvenu klasu ili političku ideologiju, implicirajući time distanciranje ili solidarnost prema određenoj društvenoj skupini. Karakterističnim za političke diskurse u bivšoj Jugoslaviji iznosi upotrebu varijanti srpskohrvatskog jezika koje su se koristile u Bosni i Hercegovini, kao znakoviti element političkog govora. Takve jezičke odluke primjenjuju se i danas, u formama novih standarda regionalnih jezika.

Varijante se razlikuju na relativno male načine i svakako su međusobno razumljive, iako je jedna razlika istaknuta - korištenje ćiriličnog pisma od strane pravoslavnih Srba u istočnim regijama, dok se koristi latinično pismo u katoličkim zapadnim regijama. Postoje i druge razlike na nivou fonologije, morfologije i sintakse, te se vokabular donekle razlikuje. Ove razlike same po sebi su male, ali sve razlike su sposobne biti politički indeksirane. Razlike u dijalektom kontinuumu srpsko-hrvatskog su iskorištene i politizirane od strane nacionalističkih pokreta tokom nasilnog raspadanja Jugoslavije koje je započelo 1991. godine. Ranije, u okviru struktura Titove komunističke države, postojala je pluralistička mješavina i alternacija jezičnih oblika u obrazovnim ustanovama i medijima u Bosni i Hercegovini, ali različiti nacionalistički diskursi isticali su istočne ili zapadne varijante, ili riječi turskog porijekla, prema njihovoj percepiranoj etničkoj ili vjerskoj pripadnosti (Chilton 2004:10).

Chilton smatra da je karakteristika političkog diskursa i česta upotreba metafora, među kojima se ističu metafore puta koje uključuju konceptualizaciju vremena, pa time i djelovanja koje sugerise prezentaciju planova, zakona i velikih ideja kao što je *napredak*. To se naslanja na J. Lakoffovu teoriju kognitivne lingvistike, koja proučava metaforu kao način razmišljanja. Lakoff (1996:5) tvrdi da „metaforičko razmišljanje ne mora biti poetsko ili posebno retoričko. To je normalno, svakodnevno razmišljanje. Nije svaki uobičajeni koncept metaforički, ali iznenađujući broj jeste“. To se prenosi na izražavanje u političkom diskursu u kojem se realiziraju koncepti poput odmazde, restitucije, osvete i pravde.

Katnić-Bakaršić (2012:59-60), pozivajući se na Partingtona, tvrdi da političke metafore igraju na ustaljenu percepciju, dakle opća mjesta, jer takve podsjećaju na *apsolutnu istinu* i

neprolazne vrijednosti, pa su česte igre sa dihotomijom *naprijed-nazad*, pri čemu *naprijed* simbolizira pravi put, dok nazad predstavlja *retrogradnost*, osim u slučaju kada se prošlost povezuje sa visokom vrijednošću, npr. mitovima i historijom jednog naroda ili sistema. U suprotnom, česta je upotreba metafore čišćenja, u smislu onog nereda koji je kreirala prethodna vlast. Ovakva metafora je „relativno česta u govoru političara, koji spominju i metlu za čišćenje metaforičkog nereda, a slika političara, odnosno političkih stranaka ili vlada kao svojevrsnih čistača manje je u skladu s idealom čistoće, a više čistosti, tj. metaforičke neuprljanosti političara, vlade, društva u cjelini“ (Katnić-Bakaršić 2012:23).

Uzmemo li u obzir da su govori političkih subjekata unaprijed pripremljeni, radi se o promišljenoj upotrebi različitih jezičkih sredstava u različitim kontekstima kako bi se izazvao željeni dojam. No, treba imati u vidu, a na tragu Chiltonove misli da je sve u političkom diskursu znakovito, da nesvjesno upotrijebljena jezička sredstva mogu sugerirati odnose moći. Sve to ukazuje na persuasivnost koja se realizira u političkom diskursu, koja nekad koketira sa manipulacijom, a nekad to direktno i jeste. Među strategijama manipulacije prema Van Dijku, a ističu se generalizacija, nedosupno znanje te podjela na *Mi* i *Oni*. Manipulacija nedostupnim znanjem u političkom diskursu, kako kaže Katnić-Bakaršić (2012:23) „je često povezano s generalizacijama. Vlada i mediji često daju samo određene, kontrolirane informacije koje Drugoga predstavljaju u negativnom svjetlu, a opravdavaju Nas“. Ističe kako se u političkom govoru kao posebno važna ukazuje upotreba ličnih zamjenica, posebno *Mi – Oni*, *Mi – Vi*. Upravo „lične zamjenice pokazuju koji su socijalni akteri dominantni, aktivni, a koji subordinirani, pasivni, u poziciji objekta. Osim toga, njihova distribucija eksplicitno ili implicitno pokazuje i koja je ideološka pozicija dominantna u određenom diskursu, odnosno diskursnom tipu“ (Katnić-Bakaršić, 2012:54). Konkretno primjere ovih jezičkih odabira i njihovih implikacija vidjet ćemo u poglavlju u kojem su analizirani politički diskursi kandidatkinja.

Vuković Stamatović (2020) analizira diskurs Parlamenta Crne gore i sistematizira upotrebu jezičkih sredstava političkog diskursa na svim nivoima, od leksike, preko gramatike do pragmatike. Na nivou leksike, karakterističnom za ovaj tip diskursa primijećuje eliminaciju riječi i fraza, upotrebu neologizama i prekomjernu leksikalizaciju, koja „upućuje na to da proizvođač teksta ima više moći u pristupu diskursu, te tako ima i mogućnost da kuje tekstualne sinonime i

rekontekstualizuje ih, utičući na stvaranje konsenzusa oko rekontekstualizovanog pojma. (2020:50). Neologizmi su česta odrednica političkih govora.

Savremeni primjeri upotrebe neologizama u politici uključuju internacionalne primjere kao što su bušizmi (jezičke greške u javnim nastupima bivšeg američkog predsjednika Buša), islamofobija, euroskepticizam, antievropejstvo, eko terorizam i sl., i primjere iz našeg regiona kao što su demokatura (diktatura demokratije), putinizacija (kontrolisanje svih aspekata društva od strane jedne osobe na vlasti), Veljuskoni (napad na Velju (Velimira) Ilića, po analogiji s napadom na Berluskonija) i dr. neologizmi kreiraju efekat iznenađenja i insinuiraju prisnost i intimnost s publikom (Vuković Stamatović 2020:52).

Ono što karakterizira gramatiku političkog diskursa, ističe Vuković Stamatović, jesu sintaksička složenost, tranzitivnost, rečenična perspektiva, glagolsko stanje, glagolski način, modalnost, o čemu će biti više riječi u konkretnim analizama. Značajno sredstvo političke manipulacije jezikom u gramatičkom obliku može se naglasiti tranzitivnost. Fairclough navodi primjere u kojima se isti proces različito predstavlja, što subliminalno utječe na stav o samom događaju.

- a) Policija je ubila 100 demonstranata.
- b) 100 demonstranata je poginulo
- c) 100 demonstranata je mrtvo (Fairclough 1992:180).

Odgovornost i uzroci različito su naglašeni u ovim primjerima. Za razliku od prvog u kojem je napad na demonstrante pripisan policiji, u druga dva primjera izostavljen je vršilac radnje. To može sugerisati vladajuću poziciju govornika, koji iskazujući da odgovornost nije na policiji na taj način štiti državu, odnosno vlastitu vladavinu.

Znakovito u političkom diskursu je i odsustvo govora. Ta stilogenost izostavljanja može biti značajna retorička strategija ne samo za umanjenje značenja određenom mentalnom pojmu koji se u govoru izostavlja već mu, nasuprot, može pojačati značenje. U pragmatici političkog diskursa opaža se nepodudaranje govora i djela kao i narušavanje strategija učtivosti,

najevidentnije u političkim debatama oponenata ili u predizbornim kampanjama. U tom slučaju političari uglavnom primjenjuju, ističe Garcia-Pastor, a citira Katnić-Bakaršić (2012:61) „ironiju, sarakazam, preuveličavanje protivnikovih grešaka i umanjivanje dostignuća, pri čemu je uvijek cilj dopasti se “trećima” – biračima, i pridobiti ih za svoje viđenje stvari. U političkoj debati to se očituje u minimalnim sekvencima napad – obrana ili obrana – napad, kojima se pokušava sačuvati vlastiti pozitivni obraz i ujedno i oštetiti pozitivni obraz sugovornika“.

Medijski diskurs i realizacija moći

Iako je *objektivnost* termin koji mediji vežu za svoje djelovanje, diskursna stilistika pokazuje i dokazuje da je ovaj tip diskursa lišen objektivnosti. Podsjetimo li se ideje da nema nevinog diskursa, onda se ona možda i ponajviše oslikava u ovom tipu koji svojim načelima pokušava biti nevin, a uporno to ne uspijeva.

Radi se o svojevrsnoj retorici objektivnosti u novinskoj vijesti, informaciji: teži se stvaranju prividne činjeničnosti, bezličnosti, objektivnosti, odsustvu autorske pozicije, dok se kritičkom interpretacijom jasno pokazuje subjektivnost i ideološka pozicija vijesti (Katnić-Bakaršić 2012:101).

I ne mora se to ovom diskursu uzeti za zlo, uzmemo li u obzir činjenicu da je i novinar samo subjekt, te kao takav vlasnik jedne od perspektiva na određeni događaj. No ono što je potrebno jeste da mediji prihvate svoju nužnu subjektivnost.

Izloženi vijestima, ljudi uspostavljaju veze i pokušavaju razumjeti i objasniti kako događaji prijavljeni u medijima stoje u vezi sa društvom u cjelini. Međutim, vijesti su izvještaj ili rekontekstualizacija događaja. Tretman bilo koje teme uvijek će ovisiti o tome ko je izabran za komentar i čije se mišljenje i definicije traže. Novinari prate niz kriterija kako bi odredili što je vrijedno vijesti. Vijesti, stoga, nisu objektivno prikazivanje činjenica – vijesti su kulturna konstrukcija koja kodira fiksne vrijednosti. Ove vrijednosti pomažu novinarima da odrede što je vrijedno vijesti i stoga što se prijavljuje (Caldas-Couthard 2007:274)

Nevinost ovom diskursu oduzima i činjenica da ga određuje određena društvena, pa time i politička, praksa, kao i to da on određuje nju. „Ne postoji idealno, nediskurzivno novinarstvo. Novinarstvo kao pojava nastaje društvenim razgovorom o njemu samom.“ Tu tezu iznose Hanitzch i Vos (2017:129), smatrajući da novinarstvo konstituira društveno utemeljene uloge koje ima u društvu, kao i načine prikazivanja društvene stvarnosti te moralnih vrijednosti koje baštini. Sve to sugerše da se moć itekako realizira kroz medijski diskurs, a Katnić-Bakaršić (2012:101) pozivajući se na Van Dijkovu podjelu moći ističe da je medijska moć prije svega persuasivna i simbolička. Mediji imaju mogućnost da pokrenu promjene i dešavanja u društvu, ali s druge strane recipijenti mogu pružiti otpor medijskoj kontroli, što moć ovog medija čini simboličkom. No da je moć ipak izuzetna, potvrđuje to vezanost medija za dominantne političke i društvene strukture. Tako su neki mediji vrlo otvoreno bliski poziciji, neki opoziciji, što stvara višestrukost izvještaja o jednom te istom događaju. White to promatra kroz odnos nukleusa i orbitnih elemenata, pri čemu nukleus predstavlja vijest, a orbitni elementi su prostor za razradu teme (2000:129). U ovom slučaju, prostor je to za medijsku manipulaciju ili subliminalno iskazivanje ideološkog stanovišta.

Ideološka pozadina može se promatrati kroz više elemenata. Vidimo to u odnosu „naslova, podnaslova, mjesta u novinama ili u TV/radijskim emisijama vijesti, a unutar teksta na osnovi toga čije se mišljenje navodi kao relevantno, a čije se minorizira ili implicitno negativno ocjenjuje“ (Katnić-Bakaršić 2012:102). To znači da će medijima bitni socijalni akteri biti na naslovnim stranicama, da će njihovi postupci biti na prvim stranicama novina ili pozicionirani na početku tv/radio dnevnika i najčešće je tu slučaj o političkim akterima. Uglavnom se socijalne teme poput ljudskih prava, marginaliziranih društvenih struktura, kulture i sporta smiještaju na kraj novina ili dnevnika. Ideološka pozicija unutar samog teksta ili televizijskog/radijskog priloga može se očitovati i kroz odabir sagovornika koji komentarišu određenu temu, pa nerijetko autori teksta pozivaju one sagovornike koji će legitimnošću svoje društvene pozicije (npr. univerzitetske profesore, političke analitičare itd.) iznijeti onaj stav koji se poklapa sa stavom medija za koji govore. Često ne primjećujemo da smo skloni usvajanju stavova medija, uključujući stereotipe o drugim akterima, socijalnim grupama, kulturama.

Kao u političkom, i u medijskom diskursu je znakovita upotreba zamjenica *Mi* – *Oni*, koje odražavaju stereotipni odnos u kojem se *Mi* veže za pozitivne, a *Oni* za negativne vrijednosti. O tome je bilo riječi u prethodnom poglavlju. Nominalizacija je vrlo znakovita u medijskom

diskursu. Učestalo je razlikovanje u upotrebi akademskih titula pri oslovljavanju sagovornika. To je najčešći slučaj pri oslovljavanju žena i mladih ljudi. Također, češće ih se oslovljava imenom a ne prezimenom. O tome, u kontekstu različitih javnih diskursa, piše Katnić-Bakaršić (2004:71-72), ističući da se to dešava i bez namjere da se umanjí ili obezvrijedi status žene, ali da upotreba formule koja ne ukazuje na titule pokazuje kako „jezik nas govori“:

Nije rijedak slučaj da se na sastancima, dakle u zvaničnoj komunikaciji, muškim govornicima prisutni obraćaju titulom („Sada će govoriti profesor doktor / asistent / lektor...“) a ženskim, čak i onima višeg zvanja, sa „gospođa / gospođica“, bez ikakve titule („Dajem riječ gospođi XY...“) (Katnić-Bakaršić 2004:71-72)

Neki mediji, s druge strane, pri imenovanju ne izbjegavaju pogrdne termine, pa tako npr. možemo vidjeti da pojedini, najčešće portali, Jelenu Trivić oslovljavaju sa Trivićka, ili Borjanu Krišto kao *ljepša polovina*, o čemu će biti riječi kasnije u analizama. Imenovanje kao signifikator moći primijenjuje se i na *nevinije* slučajeve koji konstruiraju društvenu sliku. Primjer toga iznesen je u članku na stranici „Language in Conflict“:

Recimo da čujete tri različite osobe koje opisuju prizor javne demonstracije: prva osoba opisuje sudionike kao 'troublemakers' (troublemakers), druga se odnosi na 'protestors' (protestante), dok ih treća identificira kao 'revolutionaries' (revolucionare). Iako je svaki promatrač upotrijebio jednu riječ za opisivanje ljudi koje vidi, možda već osjećate da možete naslutiti nešto o njihovim različitim gledištima: prva osoba čini se da ima negativan stav prema sudionicima, druga neutralniji stav, dok treća ima pozitivan stav (Evans, Language in Conflict, <https://languageinconflict.org/155-metaphor-in-the-news.html>).

Metafore, o kojima je također bilo riječi u prethodnom poglavlju, su način iskazivanja ideološke pozicije. Matthew Evans navodi sljedeći primjer:

IMIGRANTI SU OSVAJAČI — usporedba imigracije s invazijom ili čak prirodnom katastrofom vrlo je česta. Unatoč osjetljivosti ovog temata, navikli smo čuti o "poplavama imigranata", "navalama stranaca" i "invazijama iz inozemstva". Mogući dehumanizirajući učinci takvog metaforičkog jezika razmatrani su u članku Guardian, kao i činjenica da je upotreba metafore IMIGRANTI SU OSVAJAČI često hiperbolična i melodramatična

(Evans, Language in Conflict, <https://languageinconflict.org/138-naming-in-conflict.html>).

S obzirom na to da je diskursna stilistika kros-disciplina koja proučava različite aspekte diskursa, predmeti njenih analiza su i multimedijalni sadržaji. Diskursna stilistika istražuje kako se moć realizira i kroz vizuelno predstavljanje. Gunther Kress i Thei van Leeuwen (2006:2-4), pozivajući se na Halliday-evu tezu da gramatika prevazilazi formalna pravila ispravnosti, te da ona omogućava ljudima da izgrade mentalnu sliku stvarnosti i daju smisao svom iskustvu onoga što se dešava oko njih i u njima, prenose to i na gramatiku vizuelnog dizajna, uz naglasak da je taj kod kulturalno specifičan, što znači da ovisi o društvenom kontekstu. Ističu da slike uključuju dva tipa učesnika: reprezentirane i interaktivne učesnike, iz čije se dinamike stvaraju tri vrste odnosa:

(1) odnose između reprezentiranih učesnika; (2) odnose između interaktivnih i reprezentiranih učesnika (stavovi interaktivnih učesnika prema reprezentiranim učesnicima); i (3) odnose između interaktivnih učesnika (stvari koje interaktivni učesnici čine jedni drugima putem slika) (Kress, Van Leeuwen 2006:114).

Tako proizlazi da se jedan aspekt reprezentacije socijalnih aktera tiče prosotra. U tekstualnim dijelovima medijskog diskursa to se realizira kroz izdvajanje naslova, podnaslova ili isticanje riječi onog sagovornika čiji stav se slaže sa stavom medija. Prostorni raspored sugerše pozicije moći i na fotografiji / video snimku, pa je na njima znakovit raspored političara – akteri najbliži vrhu stranke su na centralnim pozicijama, uz predsjednika. Mediji svoju moć realiziraju mogućnošću objektiva da odabere onaj dio realnosti koji želi prikazati, pa su pojedini politički akteri češće pristuni u nekom mediju, npr. kada su gosti na nekom događaju, prikazuje se kako svoje vrijeme posvećuju različitim društvenim aktivnostima, i obratno – ne obuhvatiti nekoga u kadru znači negirati njegovo prisustvo.

Što se tiče odnosa reprezentiranog i interaktivnog učesnika, dakle posmatrača, tu se moć najčešće realizira kroz rakurs kamere. Jednaka perspektiva posmatrača i reprezentiranog aktera sugerše ravnopravnost. Ukoliko kamera snima iz donjeg rakursa stvara se dojam nadmoćnosti osobe u kadru, njegova ili njena božanska perspektiva, dok gornji rakurs sugerše nadmoćnost posmatrača, odnosno poniženu poziciju osobe u kadru. Ukoliko je prisutan pogled „odozgo“ na

veću grupu ljudi, to može sugerisati emotivni dojam kolateralne štete, namučenog kolektiviteta, ali može konotirati i negativnu emociju brojnosti – npr. migranti koji „okupiraju“ prostor. Takva vrsta relacije realizira se i kroz udaljenost objektiva i objekta – blizina sugerise bliskost. Koristiti krupni plan, u filmskom jeziku, znači gledati nekoga izbliza, dakle biti intiman. Stoga se često izjave za televizijske emisije snimaju u tom planu, kako bi se kod gledalaca iz bliskosti stvorilo povjerenje u izgovorene riječi govornika.

Pogled repozenta zahtijeva nešto od gledatelja, zahtijeva da gledatelj uđe u neku vrstu imaginarnog odnosa s njim ili s njom. Oni se mogu osmjehnuti, u tom slučaju se od gledatelja traži da uđe u odnos socijalne sklonosti s njima; mogu gledati gledatelja s hladnim preziranjem, u tom slučaju se od gledatelja traži da se odnosi prema njima, možda, kao inferiorni prema superiornom; mogu zavodljivo podignuti usne prema gledatelju, u tom slučaju se od gledatelja traži da ih želi (Kress, Van Leeuwen 2006:118)

S druge strane, prostorna distanca stvara i emotivnu distancu, pa su na taj način u medijskom diskursu najčešće prikazane marginalizirane skupine. Ovi aspekti, primjećuje Katnić-Bakaršić „snažno asociraju na odnose Mi – Vi, odnosno, još više, Mi – Oni“ (2012:132). Na taj način funkcionise i upotreba kadrova u medijskom diskursu. „Nisu rijetki slučajevi“, ističe dalje Katnić-Bakaršić, „da je cilj „uloviti“ političare, posebno u neugodnim pozama, pozama koje ih čine smiješnima ili slabima ili, jednostavno, ne-lijepima po nekim prihvaćenim kriterijima“ (2012:134). Na taj način se realizira odnos prema akteru, ali upotreba kadrova se može posmatrati i kroz sadržaje koji se iznose o nekom političkom akteru, pa nije rijedak slučaj da se, afirmirajući njihovo djelovanje, ulazi u intimne prostore: njihove bašte, porodične obroke, itd. kako bi se prikazali i njihovi neprofesionalni identiteti.

Rod i moć

U prethodnim poglavljima prikazano je kojim se sredstvima moć realizira u medijskom i političkom diskursu, a pitanje rodne moći manifestira se u oba diskursa. Pitanje odnosa roda i jezika ključno je pitanje feminističke stilistike i kritičke lingvistike, pri čemu one pokazuju da „jezik nije samo odraz: naprotiv, on formira naš identitet, naša shvaćanja, nas same – zato se može – i treba reći – da jezik *nas* govori“ (Katnić-Bakaršić 2004:69-70). To pokazuje kako se moć patrijarhalnih standarda pokazuje kroz jezik i onda kad ne postoji namjera da se umanjiti ili obezvrijedi status sagovornice. Riječi o tome bilo je u poglavlju o medijskom diskursu, ali kao čest primjer takvog slučaja u zvaničnoj komunikaciji može se izdvojiti fenomen obraćanja muškim govornicima titulom, dok se ženama obraća bez titule, najčešće terminom *gospoda*. Naučno utemeljeni podaci su i da se u javnoj komunikaciji ženama manje daje riječ, da one govore manje i rjeđe, da češće bivaju prekinute, da im se upada u riječ lakše nego muškarcima itd. (Katnić-Bakaršić 2004:71).

Katnić-Bakaršić kao tumačenja relevantna za kritičku diskursnu analizu navodi dvije ključne teorije pri proučavanju odnosa roda i moći, koji će i u ovom radu biti temelj proučavanja tog odnosa. To su teorija razlike i teorija nejednake moći, tj. muške dominacije. One i stvaraju dihotomiju jesu li muško-ženski odnosi u diskursima slika različitih svjetova ili prikaz dominacije.

Američka lingvistica Deborah Tanen zastupa teoriju razlike, prema kojoj vrijedi stav da je muško-ženska komunikacija kroskulturalna komunikacija. To bi značilo da muškarci i žene različito percipiraju svijet i različito govore, odnosno reagiraju (Tannen 1994). Druga teorija zastupljena je u radovima feminističkih lingvista/-ica i općenito u kritičkoj diskursnoj analizi. Tako Deridre Burton zastupa tezu o opresiji i dominaciji muškog diskursa nad ženskim. (Katnić-Bakaršić, 2012:123)

Teorija razlika žene i muškarce, između ostalog, promatra kroz prizmu razlika pri percepciji svijeta pa time djelovanja u njemu i ključno: govorenja. Tannen zastupa misao o postojanju kontekstom uslovljenog razvoja i postojanja dvaju govora: muškog i ženskog.

Muški razgovori predstavljaju pregovore u kojima ljudi pokušavaju ostvariti prednost, nastoje je stalno zadržati i tako se zaštititi od pokušaja drugih ljudi da ih ponize i upravljaju

njima. (...). Ženski razgovori su pregovori o bliskosti u kojima ljudi pokušavaju pronaći i pružiti potvrdu i podršku, i postići dogovor. (Tannen 1998:20-21)

Ovakvo viđenje sugerise da muški diskurs uvijek ima na umu odnose moći, da se kroz njega realizira borba za dominaciju, dok je ženski, s druge strane, neopterećen tim pojavama. Govori se, kako bi se ostvarila osnovna funkcija jezika – komunikacija. Traženje zajedničkog mjesta u jeziku.

Mnogo zastupljenije teorije u feminističkoj kritici jesu ove koje se odnose na dominaciju muškog diskursa nad ženskim. U bosanskohercegovačkoj realnosti njihovo prisustvo nalazimo na svakom koraku: i u političkom životu i u medijskoj reprezentaciji. Ukorijenjene patrijarhalne norme bosanskohercegovačkog društva stvaraju okvir unutar kojeg muškarci postavljaju jasnu razliku između društvene uloge muškaraca i žena. Primjere za to nalazimo u iskazima političara u javnom prostoru. Semir Efendić, načelnik općine Novi Grad u Sarajevu, 2013. godine iznio je stav na Facebook profilu u kojem kaže:

Spolna pripadnost je potpuno pogresna osnova za političko organiziranje i može donijeti samo stetu, a narocito po zene kojima se kroz takve organizacije ispere mozak do mjere da više nisu sposobne za normalnu socijalizaciju sa ostatkom drustva. (Buljubašić 2013, <https://www.media.ba/bs/magazin-.etika/zna-se-gdje-je-zeni-mjesto-u-politici>)

Sličnog stava je i Senaid Memić, tadašnji načelnik općine Ilidža koji je ženama poručio da im je „udaja ipak prioritet, a ne školovanje, jer je porodica bitnija od fakultetske diplome“ (Buljubašić 2013). Ta dva istupa istakla je Belma Buljubašić u analitičkom tekstu „Zna se gdje je ženi mjesto – u politici“, u kojem kritički promatra javno mnijenje koje definiše društvenu funkciju žene kao one koja ne pripada javnom prostoru. Buljubašić ističe da se takvi mehanizmi djelovanja odvijaju istovremeno i u sveprisutnoj neoliberalnoj agendi, s jedne strane, i nikad dokinutom patrijarhalom matricom kao bazom novoizmjenjene socioekonomske, kulturne i političke stvarnosti – „S obzirom na spregu ova dva mehanizma, u javnim istupima kritičara/ki šovinizma ne vidimo pomak ka razumijevanju heteronormativnih narativa u datom sistemu“.

Između 2013. i danas, ne vidimo bitne razlike. Svjedoči tome i korpus tekstova nastalih u mjesecima prije političke kampanje za ovogodišnje izbore, koje je J. Čaušević analizirala. Ističe

da su osnovni štetni narativi o kandidatkinjama sadržavali seksizam kojim se diskredituje političarka na osnovu ideje da su žene inferiorne u odnosu na muškarce zbog spola koji određuje brojna ponašanja. Sadržavali su i diskreditovanje seksualiziranjem, čime su političarke prikazane kao ružne ili lijepe, one koje obrađuju fotografije ili ne, te čije su ljubavnice i s kim imaju afere. Pisala je o tome Nirman Moranjak-Bamburać:

Patrijarhalna isključivost podloga je svih drugih isključivosti koje se familijariziraju i prenose kao norme. Stereotipi i predrasude, osim što su oruđa isključivalačkih hegemonijskih praksi, ujedno se zasnivaju na kognitivnim obrascima koji nam omogućuju najlakše i najbrže prepoznavanje stvarnosti. I upravo zato teško se prepozna koliko mogu biti opasni kada se uzme zdravo za gotovo da proces simplificiranih kategorizacija jeste i samodovoljan način spoznaje. Stereotipi su pojednostavljene i generalizirane mentalne slike ili stavovi koji iskrivljavaju naše predrasve o stvarnosti. Oni su otporni na promjene, zato što smo skloni da „štedimo“ svoje spoznajne kapacitete i najkraćim putem „prepoznamo“ osobe i pojave. (Moranjak-Bamburać 2007:25-26)

U jeziku najčešći stereotipi o ženama jesu iracionalnost, emocionalnost, pasivnost, žene kao *brbljiva* bića, žene kao ljubavnice. Sve to sugerise da u društvenoj stvarnosti postoji predodžba o ženi kao Drugome, što onda sugerise da je ženski rod markirani, a muški neutralni u odnosu na koji se stvara predodžba o ženi. To možda najitenzivnije potvrđuje medijski diskurs, zbog svoje osobnosti i kreatora i ogledala društvenih odnosa, te činjenice da je proces predstavljanja u osnovi samih medija (Mihaljević, Planinić 2023:62), ali i da je rod kao kategorija je društveno konstruisan, što implicira da kreacija rodnog diskursa nije završena, niti fiksirana, već predstavlja proces, i to proces u kojem mediji igraju važnu ulogu (Isanović 2007:55).

Sve ovo mogao je biti povod da Borjana Krišto, Jelena Trivić, Sebija Izetbegović obrate pažnju na to kako *žene govore* i da otvore nove prostore javnog komuniciranja. Umjesto toga – patriotizam, ratna prošlost i pozivanje na tradiciju bili su osnovni kapital njihovih kampanja. Patrijarhalna tradicija i mizogini odnos kolega i javnosti prema političarkama, primjećuje to i Kristina Ljevak, mogli su kandidatkinjama biti povod da se dotaknu i „različitih deprivilegovanih skupina, jer uče nas to „pozitivne predrasude” – žene bi trebale biti senzibiliziranije za socijalnu politiku“ (Ljevak 2022, <https://media.ba/bs/magazin-novinarstvo/rodoljublje-rat-i-nacija-u->

[kampanjama-kandidatkinja](#)). Pretpostavka nije da je odsustvo takvog djelovanja političarki gest djelovanja “protiv” žena, već samo dokaz internaliziranosti patrijarhata u diskursima. Kandidatkinje poprimaju retorike svojih muških kolega, predsjednika tih stranaka. Katnić-Bakaršić navodi da pojedine lingvistice u BiH upravo u nedostatku kritičkog promišljanja sklone apriori odbaciti istraživanja nejednakih odnosa moći, što je često motivirano potrebom da tako lakše budu prihvaćene od muških kolega, da lakše uđu u „bratstvo lingvista“ (2012:24). Fenomen ulaska u bratstvo može se posmatrati i na polju politike. Preuzimanje muškog diskursa, primjećuju kritički lingvisti, dešava se i u suprotnoj namjeri. Žene u procesu osvajanja moći počinju govoriti na onaj način koji su osuđivale kod muškaraca. Iako tome prethodi spoznaja o rodnoj represiji i iako je bio otvoren prostor za dekonstrukciju tog jezika, on je dekonstruisan po principu prisvajanja jednakih vrijednosti sa suprotnog spektra, što za odnose roda i moći može biti podjednaka opasnost – „Nije cilj jednu opresiju zamijeniti drugom, cilj je kreirati odnose u kojima se svi dobro osjećamo i sebe uspješno izražavamo“ (Katnić-Bakaršić 2004:75).

Analiza: Kako žene govore i kako se o ženama govori

Kritička lingvistika ne posmatra sasvim pesimistično na fenomen jezika koji konstituira i održava društvene prakse i identitet, govoreći nas. Ova disciplina, svojim nedeterminističkim stavom, smatra da nije sve determinirano jezikom, ali da je potrebno da ljudima postane jasno kako postoje alternativni vidovi izražavanja stvarnosti.

Kada ljudima postane jasno da postoje alternativni vidovi izražavanja „realnosti“, onda ljudi mogu donositi odluke o tome kako da izraze „stvarnost“, i za druge i za sebe same. Dakle, možemo i *dekonstruirati* i *rekonstruirati* naše stvarnosti do izvjesne razine. (Katnić-Bakaršić 2004:71)

Upravo za to su priliku imale kandidatkinje na Općim izborima u BiH 2022. godine. Zakon o ravnopravnosti spolova BiH (Službeni glasnik BiH, brojevi: 7/02, 9/02 i 20/02) propisao je da na kandidatskim listama za izbore mora biti najmanje 40 posto žena. Izborni zakon BiH (Službeni glasnik BiH, brojevi: 16/03 i 102/09) integrirao je tu obavezu. Svjedočili smo činjenici da su neke od kandidatkinja bile u utrci za najviše nivoe vlasti, ali čini se da je to više proizvod pravne nužnosti nego realne političke angažiranosti. Neki od odgovora na pitanje šta dovodi do slabih rezultata žena na izborima kriju se u rodnim stereotipima, stavovima javnosti, u medijskom izvještavanju o kandidatkinjama ali i u tome kako kandidatkinje i same govore. Feministička sociolingvistkinja Robin Lakoff iznosi tezu da je seksizam vidljiv na dva načina: kako opća uporeba jezika tretira žene, i drugi, kako su žene naučene da govore o sebi (Katnić-Bakaršić 2004:72). Upravo zato su predmet ovih analiza diskursi o kandidatkinjama ali i diskursi kandidatkinja, koje vlastitu jezičku individualnost grade u okviru diskursa stranaka iz kojih dolaze, te svojih političkih vođa. U tekstu „Diskurs i rod“ prenesen je zaključak B. McElhinny, koja polazi od teze da su rod i diskurs povezani, tj. da rod utječe na diskurs. Međutim, uviđa Mc Elhinny i to da neizravan odnos između roda i diskursa omogućuje ženama da „preuzmu tipično muška verbalna ponašanja u različitim institucionaliziranim okruženjima: “policajke mogu tumačiti ponašanja koja se u pravilu shvaćaju kao muževna (rezerviranost ili emocionalna udaljenost) kao ‘način na koji moramo postupiti kako bismo obavile svoj posao’ kao profesionalne” (Kendal, Tannen 2001:195). “Profesionalnost” se ovdje ogleda u preuzimanju diskursa koje uglavnom

karakteriziraju etnonacionalizam, te pozivanje na prošlost i rat. To se može tumačiti fenomenom „retradicionalizacije“, onako kako ga objašnjava Moranjak-Bamburać:

Ja vjerujem da je demontiranje tradicionalnih, paradigmatičnih muško / ženskih uloga jedini mogući put da se ozbiljno potkopaju ekstremizam i nasilje, pa i stereotipi „balkanizacije“ u cjelini, ali ne mogu biti slijepa za procese retradicionalizacije koji također, ma kako to zvučalo paradoksalno, pojedine žene i čitave ženske grupe u Bosni podržavaju kao oblik samozaštite uvijek kada su one označene kao cilj destrukcije unutar sukobljenih etnija i nacija (2004:151).

U okviru projekta *Mediacentra* Jasmina Čaušević, Kristina Ljevak i Selma Zulić Šiljak (2023) analizirale su *štetne narative* koji su se pojavljivali mjesec dana prije, tokom i nakon predizborne kampanje na Općim izborima 2022. godine. Autorice potvrđuju kako je medijsko izvještavanje bilo snažno rodno obilježeno te da je potencijalno moglo utjecati na rezultate koje su kandidatkinje ostvarile na izborima:

Rodna obilježenost u ovom kontekstu podrazumijeva medijsku praksu u kojoj kandidatkinje i kandidati, nezavisno od toga iz koje političke stranke dolaze, nemaju jednak tretman u prikazivanju njihovih dotadašnjih zasluga i rezultata. Ovo nije iznenađujuće kada se zna da se rodni stereotipi temelje na različitim očekivanjima biračkog tijela / društva od žena i muškaraca u politici (2023:57)

Takvi narativi bili su sveprisutni u javnom prostoru: od medijskih sadržaja, preko društvenih mreža do samih promotivnih spotova i nastupa na predizbornim skupovima kandidatkinja. Kada je riječ o narativima koje konstruišu mediji postoje oni koji naglašavaju devalorizirajuću perspektivu kandidatkinja, te ih u tom slučaju predstavljaju kao izdajice naroda i kao ljubavnice, dok mediji koji afirmišu kandidatkinje uglavnom ih predstavljaju kao heroine naroda. U oba slučaja radi se o konstrukcijama stereotipnih prikaza. Analize *Mediacentra* pokazuju da postoje tri koje dominiraju u štetnim narativima o kandidatkinjama:

- I. Kandidatkinje kao nesposobne i nedorasle za politiku, te sadržaj o fizičkom izgledu;

- II. II. Kandidatkinje kao prevrtljive i izdajnice svog naroda;
- III. III. Kandidatkinje kao marionete svojih političkih vođa, u čijoj sjeni se nalaze i politički djeluju (2023:68)

To dokazuju komunikološke analize, a potvrdit će, vidjet ćemo u narednom poglavlju, i konkretni primjeri analizirani sa stanovišta kritičke diskursne analize, ne stavljajući fokus samo na ono kako se o ženama govori, već društveno možda i više problematično – kako žene govore.

S obzirom na to da postoje bliske veze između političkog i medijskog diskursa zbog načina na koji se moć u njima realizira, te načina manipulacije, u analizama će zajedno biti tretirana medijska predstavljanja i politički nastupi kandidatkinja. Uzrok tome leži i u problematičnosti korpusa. Naime, Regulatorna agencija za komunikacije BiH (RAK) propisuje stroga pravila pri prezentaciji političara i političarki u medijima za vrijeme predizborne kampanje – svi kandidati i kandidatkinje moraju biti ravnopravno zastupljeni, ili u potpunosti izbjegnuti u programu, pa određeni mediji u svojim emisijama tih mjesec dana ne izvještavaju o kandidatima, već se u okviru Predizbornih hronika iznose informacije o kampanjama, u formi stranačkih i kandidatskih saopćenja, dakle formi koje nisu podložene analizi medijskog diskursa. Također, mediji kao što su radio i televizija uglavnom nemaju javno dostupne sve emitirane emisije, što također onemogućava prikupljanje korpusa. Onemogućuje ga i činjenica da nisu sve kandidatkinje imale individualne promotivne spotove, kao ni jednaku medijsku zastupljenost. Zato su predmet analize reprezentativni, na internetu dostupni, primjeri diskriminacije u medijima i gradnje etnonacionalističkih narativa u medijskim i političkim diskursima za vrijeme predizborne kampanje, u periodu od 1.9. do 1.10.2022. godine.

Jelena Trivić, kandidatkinja opozicione koalicije za predsjednicu Republike Srpske imala je specifičnu poziciju u javnom prostoru, kako zrcaljenjem u narativima koje stvaraju drugi – mediji, kolege, tako i vlastitom upotrebom diskursa obojenog kompetitivnošću, što Tanen tumači kao odliku muškog razgovora: „Muški razgovori predstavljaju pregovore u kojima ljudi pokušavaju ostvariti prednost, nastoje je stalno zadržati i tako se zaštititi od pokušaja drugih ljudi da ih ponize i upravljaju njima“ (Tanen 1998:20). Imajući ovo na umu, diskurs Jelene Trivić, od triju spomenutih kandidatkinja, stilistički gledano je možda i najinteresantniji, s obzirom na to da ne pribjegava direktnom govoru mržnje, ali su ratne teme i retorike u fokusu njenih diskurzivnih praksi. To možemo primijetiti već u tekstu zvaničnog spota predizborne kampanje (Jelena Trivić. Да живимо у нашој Републици Српској // Јелена Тривић. (Video):

Naše granice nisu nacrtane olovkom. Granice RS omeđene su grobovima heroja. Nikle su iz humki mučenika. Sa sjenima naših mučenika se ne trguje. Zaostavština naših heroja se ne prodaje. Nesposobni režim trguje našom prošlošću, rasprodaje našu budućnost. Pobjeda naroda zaustavit će dalje urušavanje otadžbine. Da živimo u našoj RS ,vječnoj, za sva vremena. Jelena Trivić za predsjednika RS.

Prisvojna zamjenica *naše* s početka spota, sugerise ličnu zamjenicu *mi* koja podrazumijeva inkluziju – *mi: Srbi u Republici Srpskoj*, premda to nije izgovoreno. Predznanje o nacionalnosti kandidatkinje naslućuje značenje ranije nedefinisanog *mi*, koje se definira u sljedećoj rečenici. Prisutnost negacije uz glagol *crtati* sugerise da se granice ne definiraju topografskim kartama već osjećajem pripadnosti, što nije neočekivano s obzirom na ustaljenu praksu da Srbi u Republici Srpskoj granice svoje domovine percipiraju istočnije nego što one to na karti jesu, ali jeste politički paradoksalno jer Trivić kao kandidatkinja za predsjednicu entiteta, koji je tek jedan nivo ispod državne vlasti, ne priznajući granice Republike Srpske, ne priznaje ni granice države čiji bi dio vlasti bila.

Uočljivo je da većina imenica u ovom iskazu upućuje na ratnu retoriku: *granice, grobovi, heroji, humke, mučenici*. Negativno konotirane imenice predstavljaju emotivnu apelaciju kroz simboliku koja sugerise strah. Stilski markirana, rjeđe učestala u svakodnevnom govoru, riječ

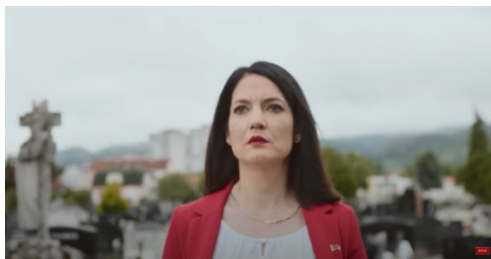
humke, aludira na groblje. Tautološki ponovljene sintagme *grobovi heroja* i *humke mučenika*, sugerišu recipročni odnos objekata iz obje sintagme, čime se insinuira to da su heroji istovremeno mučenici. Takva retorika istovremenosti slave i žrtve, učestala u kulturama sjećanja ovih prostora, poziva na osjećaj ponosa i potencira osjećaj obaveze prema onima koji su se žrtvovali za teritorij i narod. Isti dojam i sa aspekta sintakse podražava ritmičko ponavljanje fraza *Sa sjenima naših mučenika se ne trguje* i *Zaostavština naših heroja se ne prodaje*.

Imenica budućnost obično se u političkom diskursu koristi kao opće mjesto vrijednosti koje trebaju biti ispunjene. Političari kao strategiju koriste oslikavanje sadašnjosti kao negativne, a prikazivanje budućnosti kao pozitivne (Van Dijk 1997:25). Ovdje je, nasuprot tome, budućnost konotirana negativno, kao vlasništvo naroda koje aktuelna vlast prodaje, aludirajući na to da vlast to čini u sadašnjosti, čime Trivić sadašnjost postavlja kao vremensku odrednicu koju treba prevazići. Upotreba fraza poput *nesposobni režim*, odnoseći se na aktuelnu vlast, ide u prilog negativnom odklonu, prema onom principu kako u političkom diskursu odnos zamjenica mi – oni funkcionira kao pripisivanje pozitivnih vrijednosti jednima (nama), negativnim drugima (njima). *Oni*, dakle vladajući režim, prikazani su kao Drugi, kao neprijatelji koji uništavaju nacionalni identitet i naslijeđe. „Određivanje određenih socijalnih grupa kao Drugoga automatski znači njihovo postavljanje u subordiniranu poziciju, a isključivanje Drugoga jedna je od osnovnih strategija za (nelegitimno) očuvanje postojećih odnosa moći“ (Katnić-Bakaršić 2012:54-55).

Riječ *otadžbina* je standardizirana riječ srpskog jezika, no u ovom kontekstu postaje signifikatorna jer poprima odličje mitskog toposa. Sinonim je za riječ domovina koja, gledano sa stanovišta patrijarhata, s morfemom *dom* u korijenu riječi, sugerise sintagmu *majka zemlja*, dok je korijenski morphem riječi *otadžbina otac*, što aludira da tom zemljom vlada muški vođa. Upotreba nekog od sinonima ovog termina terminu, stoga bi, možda bila adekvatnija u govoru kandidatkinje za poziciju liderke. Tu naklonost muškom diskursu potvrđuje i upotreba muškog roda u posljednjoj rečenici – *predsjednik*. Premda standard srpskog jezika ne propisuje upotrebu ženskog roda pri imenovanju profesija, takva nominalizacija nije rijedak slučaj u diskurzivnim praksama. Iako paralelni nazivi profesija mogu biti mač sa dvije oštrice, jer su markirani u odnosu na neutralnu formu, razumnim pravilom Katnić-Bakaršić navodi, a ovaj rad ideološki pruzima, citat Amele Šehović „Ukoliko lingvistički razlozi ne priječe pojavu navedenih imenica sa mocionim sufiksima,

onda ništa ne bi trebalo stajati na putu njihove upotrebe“ (Katnić-Bakaršić 2004:74). A vidjet ćemo, takva upotreba nije praksa ni u diskursu Jelene Trivić, niti u diskursima o njoj.

Ranije rečeno potvrđuje i vizuelni aspekt predizbornog spota. Snimljen je na groblju u kojem su sahranjeni pripadnici vojske Republike Srpske, pri čemu taj prostor postaje sinegdoha stradanja svih ljudi koji su se u periodu 1992-1995. borili za Republiku Srpsku. Time persuasivnost kao karakteristika promotivnih spotova prerasta u manipulaciju, jer pozivanje na tradiciju stradanja poziva i recipijenta na emotivni angažman. Krećući se po groblju, Trivić je u krupnom planu snimljena iz blago donjenog rakursa (slika 1). Kress i Van Leeuwen (2006:2-4), pozivajući se na Hallidayevu tezu da gramatika prevazilazi formalna pravila ispravnosti, te da ona omogućava ljudima da izgrade mentalnu sliku stvarnosti i daju smisao svom iskustvu onoga što se dešava oko njih i u njima, prenose to i na gramatiku vizuelnog dizajna. Stoga je pozicioniranje i objektiva i aktera u kadru uvijek znakovito. Trivić snimljena u krupnom planu koji sugerše intimnost poziva na povjerenje, dok rakurs sugerše božansku perspektivu. Ovdje takva perspektiva nije naglašena velikim okretom objektiva ka gore, već prikazani subjekt gledamo „blago odozdo“, čime se nadmoćna perspektiva Jelene Trivić tek subliminalno nagovještava. Isto vidimo i na slikama 2 i 3. Na trećoj slici uočavamo da prezentiranog subjekta u krupnom planu gledamo iz ravnopravne perspektive dok se moli Bogu nad jednim od grobova, što se može tumačiti kao poruka zajedništva i intimizacije kolektiva kroz religiju. Takav čin prikazan kao zvanični i materijal kampanje za izbore sekularne države vrlo signifikatorno upozorava da je retorika Jelene Trivić usko vezana uz religiju, koje je opet vezana uz etnicitet. Sugerše nam to i auditivni aspekt spota, kompozicija *Until Wallhala* (*Čekajući Wallhalu*), autora Kevina Grahama.¹ Wallhala u nordijskoj mitologiji predstavlja dvor boga Odina, u kojem borave poginuli ratnici. Božica Freyjia, vjeruje se, bira koji će borci pripadati utočištu Odina, a koji njenim prostorima Ragnaroka (Encyclopedia Britannica). Subjekt spota, Jelena Trivić, može se onda tumačiti kao boginja Freyjia koja odlučuje ko je bio *izdajnik*, a ko *pravi borac*, dok progresivna i uzbuđujuća a istovremeno sjetna muzika gradi u osjećaj nade, čime spot sugerše da se afirmisanjem prošlosti u Republici Srpskoj gradi svijetla budućnost.

Slika 1: Screenshot Да живимо у нашој Републици Српској // Јелена Тривић

Slika 2: Screenshot Да живимо у нашој Републици Српској // Јелена Тривић

Slika 3: Screenshot Да живимо у нашој Републици Српској // Јелена Тривић

Da je ratna retorika osnovno obilježje diskurzivnih praksi Jelene Trivić, potvrđuje i govor kojim je završila predizbornu kampanju. Riječ je o obraćanju u izbornoj noći (izvor: Jelena Trivić. *Pobjeda*. (video)), kada je na osnovu preliminarних информација stranačkih izvora proglašena predsjednicom Republike Srpske.

Obraćam se narodu RS – da, ovo je bila pobjeda naroda. Kao što sam mnogo puta u kampanji do sada rekla, ovo ne treba da bude moja lična pobjeda, niti pobjeda bilo koga od nas. Ovo treba biti pobjeda za Republiku Srpsku.

Primjećujemo da u ovom isječku Trivić vlastitu pobjedu poistovjećuje sa pobjedom naroda koji je na glasačkom listiću napravio *ispravan* odabir. Zamjenica *ja* postaje inkluzivno *mi*, nastalo personificiranjem i humaniziranjem onoga što je teritorija. Riječima *Ovo treba biti pobjeda za Republiku Srpsku* entitet postaje metonimija srpskog naroda na tom prostoru, što ponovo aludira na osjećaj emocionalne povezanosti. Znakovita je upotreba glagolskog oblika *treba* umjesto *jeste*. Ovaj potencijal s jedne strane prešutno sugerise da pobjeda još uvijek nije zvanična, dok s druge stvara imperative da pobjeda nije tek sama od sebe došla, već da je proizvod procesa koji treba slaviti. To je potkrijepljeno višestrukom nominalizacijom pobjede, čime je stvoren diskurs kompetencije. Vidimo to i u narednom odlomku.

I evo znate da je ova politička utakmica za nivo predsjednika RS bila i najinteresantnija, a prije svega i zbog značaja te pozicije, a i zbog činjenice da su, da smo u toj trci bili gospodin Dodik i ja, i da je to svima bilo nekako najinteresantnije.

Metafora političke utakmice i spominjanja oponenta Milorada Dodika, drugog kandidata za predsjednika Republike Srpske te, dovođenja toga u kontekst senzacije za glasače, umjesto društvene korisnosti, sugerise senzacionalizam kroz odnos politike i sporta. Trivić to i doslovno naglašava veznikom *i* (i zbog značaja te pozicije), koje gramatički podrazumijeva još jednu rečeničnu klauzu u kojoj će biti otkriveno šta je i drugi motiv.

I ja, evo, vjerujte, punog srca mogu reći da smo kao tim iznijeli jednu jako napornu, tešku kampanju, ali vjerovala sam, prije svega, u Boga, ali i u narod RS.

Trivić ne skriva persuasivnost svoga govora, otvarajući rečenicu imperativom „evo vjerujte“, čime s jedne strane kao nova liderka svom narodu nešto poručuje. Taj glagol s druge strane, priziva ton pozivanja na povjerenje, dakle na uvođenje humane individualnosti u proces. Naglašava to imenicom *tim*, kojom sugerise kolektivizam inkluzivnog *mi*, a koje služi kao znažno emocionalno sredstvo zbližavanja s recipijentima – „pomoću njega se politički lideri obraćaju biračima, onima koje smatraju „svojima“ ili ih žele učiniti takvima (Katnić-Bakaršić 2012:55).

Trivić u nastavku rečenice sugerše da to *mi* zaslužno za pobjedu ne čine samo ona i narod, već i Bog, pri čemu opet uočavamo odmicanje od sekularizma i prebacivanje odgovornosti metafizičkoj instanci.

(...) Ovo je tek početak pobjeda koje mi kao narod treba da naučimo. A to je da pobjeđujemo u miru. Srbi su stradali u mnogim ratovima u kojima su se samo branili. Prošli smo golgotu Jasenovca. Vaskrsli smo u našoj Republici Srpskoj. Čekali smo 50 godina i njeni temelji su u Jasenovcu i mi jesmo nebeski narod.

Vezivanjem metafizičke odrednice *nebeski* jednom narodu je najsimptomatičniji dio diskurzivne prakse Jelene Trivić. Nebeski narod je bio učestao topos Slobodana Miloševića, koji se naslanjao na fašističke i nacističke retorike kojima se određenom narodu pridaju metafizičke karakteristike, a takva praksa u prošlosti je dovela do stradanja miliona ljudi. Povratak Miloševićevom diskursu je najevidentnija retorička retrogradnost, pogotovo uzmemo li u obzir da u istom retoričkom odlomku Trivić poziva na pobjedu u miru, dozivajući sjećanja na stradanja po stratištima i logorima. Ovdje se uočava dvostruko prisustvo historije: doziva *arche*, prapočetak – metafizičku kategoriju koja je jedan narod učinila odabranim, a ta svetost se u kasnijoj historiji potvrđivala pozicijom žrtve. Tamo gdje svjedočimo takvim verbalnim kategorijama u kulturi sjećanja, opće mjesto je ideja o etnonacionalizmu kao polazećoj poziciji.

Pozicija Jelene Trivić i u komunikološkom i u aspektu diskursne stilistike zanimljiva je i na planu medijskog diskursa. Analize pokazuju da je bila možda i „najveća meta od koje su mainstream mediji lojalni vladajućoj partiji u RS-u, ali i anonimni portali u RS-u, učinili monstruma diskreditirajući je u rasponu od manjka potrebe za ličnom higijenom do “šurovanja” (što je bio jedan od najčešće korištenih termina prilikom njene diskreditacije) sa stranim zvaničnicima u zemlji” (Čaušević i dr 2023:6). Rodnu diskriminaciju na osnovu izgleda prepoznajemo u članku *Jelenu Trivić FOTOŠOPIRALI do neprepoznatljivosti?*, portala Faktor Magazin:

Slika 4: izvor Faktor Magazin

Jelenu Trivić FOTOŠOPIRALI do neprepoznatljivosti?

Političari su jedva dočekali ponoć da počnu predizbornu kampanju.

Već se smiješe sa plakata i bilborda ali nekad u pokušaju da izgledaju ljepši nego što jesu pretjeraju u tzv. „fotošopiranju“.

Kandidat PDP-a za predsjednika Republike Srpske na plaktu koji je „izbacila“ na mrežama aposlutno ne liči na sebe.

Gotovo je neprepoznatljiva.

PR stručnjaci ili sam kandidat ipak su pretjerelai sa uljepšavanjem stvarnosti.

Na mrežama se pitaju ko je ovo na plakatu, nije moguće da je Jelena i sl.

Pogledajte Jelenu Trivić sa plakata i nedavno na predizbornom skupu u Gradišci:

Naslov sa boldiranim glagolom fotošopirali i upitnikom na kraju rečenice ispunjava sve karakteristike *klikbejt* naslova anonimnih portala, čija se osobnost otkriva i kasnije kroz tekst koji ne poštuje nijedno pravilo ni novinarstva ni lekture. Ovaj primjer nadilazi karakteristike medijskog diskursa koji odnose moći realizira subliminalno, jer ideološko stanovište protiv Jelene Trivić ničim nije prikriveno. I ovdje je za političarku u svakoj prilici upotrijebljena imenica u muškom rodu, a fokus na fizički izgled je tema članka. Najznakovitiji prikaz karakteristika medijskog diskursa ogleda se u vizuelnom aspektu ove objave čija naslovna slika paralelno prikazuje fotografiju Jelene Trivić na predizbornom plakatu i fotografiju kojoj je „cilj „uloviti“ političare, posebno u neugodnim pozama, pozama koje ih čine smiješnima ili slabima ili, jednostavno, ne-

lijepima po nekim prihvaćenim kriterijima“ (Katnić-Bakaršić 2012:14). Fizičke karakteristike kandidatkinje u prvi plan stavlja i portal Banjaluckeprice.net čiji naslov članka glasi: *Jelena Trivić – ne vodi računa o ličnoj higijeni, a vodila bi računa o Republici Srpskoj?!.* To je anonimna izjava, kako portal tvrdi – osobe poznate redakciji, članice iste stranke koju Trivić predstavlja. Kompletna izjava glasi:

“Radila sam kratko za PDP, obećavali su, ali ništa nisu ispunili. Ono što me najviše porazilo je Jelena Trivić. Žensko sam i znam kako treba da izgleda jedna uredna žena. Jelena je na slikanje dolazila sijeda, masne kose, s izrastom do pola glave. Zbijala je šale na svoj račun kako je zaboravila da se ofarba. Nakon deset dana ponovo je došla u još gore izdanju, vidno zapuštena”, navodi izvor blizak PDP-u.

S obzirom na to da autor članka ne navodi ime osobe čija je ovo izjava, ovaj medijski isječak može biti problematičan kroz aspekt medijskog diskursa kao diskriminirajućeg prema kandidatkinjama. Pitanje je da li bi ovakvi komentari bili primjenjivani na muške kandidate, a praksa njihovog odsustva potvrđuje da ne. S druge strane ovaj komentar može ukazivati na još problematičniji fenomen koji potvrđuje da negativne diskurse o ženama kreiraju same žene. O tome je bilo riječi ranij. No, bilo da je izjava izmišljena ili ne, u ovom medijskom članku uočavamo onu strategiju medijskog diskursa gdje medij svoju ideologiju potvrđuje otvarajući prostor sagovornicima koji su istomišljenici medija za koji govore. U članku je za Jelenu Trvić rečeno i da se radi o *ženi, majci*, pa tek potom *Narodnom poslaniku i kandidatu za predsjednika RS* (ponovno u muškom rodu), čime se privatni život kao diskreditivno sredstvo ponovno stavlja u prvi plan.

Obilježja diskurzivnih praksi Sebiye Izetbegović

Sebiya Izetbegović, kandidatkinja SDA za Skupštinu Kantona Sarajevo, u odnosu na Jelenu Trivić, bila je rjeđe prisutna u javnom prostoru. Kao razlog tome pretpostavlja se činjenica da je bila kandidatkinja za nižu poziciju vlasti, a to je i razlog zašto je korpus za analizu diskurzivnih praksi ove kandidatkinje skromniji, no opet pokazuje da su nacionalizam, propagiranje straha i ratne retorike osnovna obilježja diskurzivnih praksi Sebiye Izetbegović, čiju retoriku stilski obilježava upotreba ironije, sarkazma, te preuveličavanje čemu je, kako ističe Katnić-Bakaršić, „uvijek cilj dopasti se 'trećima' – biračima, i pridobiti ih za svoje viđenje stvari. U političkoj debati to se očituje u minimalnim sekvencima napad – obrana ili obrana – napad, kojima se pokušava sačuvati vlastiti pozitivni obraz i ujedno i oštetiti pozitivni obraz sugovornika“ (2012:61). Iako u sljedećem primjeru (See Wacky. *Sebiya Izetbegović i njen bolesni govor. Izbori 2022, Bosna i Hercegovina*. (Video)) nije riječ o političkoj debati već o govoru sa jednog od predizbornih skupova, vidljiva je takva diskurzivna praksa.

Selam alejkum i dobro veče. Selamim vas, a selamim i te luzere zakrvavljenih očiju, nesretnike i gubitnike koji su otpali od nas i krenuli nekim groznim putevima koji će ponovo, kako reče naš Amor, ako uspiju, voditi u Tomašice, logore, stratišta i masovne grobnice.

S. Elpas zaključuje da se čak 10% vokabulara u političkom diskursu sastoji od fraza, a da se najveći dio njih odnosi na formalno obraćanje (dame i gospodo, poštovani građani) te metadiskurs (koristim ovu priliku da kažem itd) (Vuković Stamatović 2020:50). Izetbegović svoje obraćanje ne započinje niti jednom od utvrđenih fraza, već se slušaocima, uz zvanični sekularni pozdrav *Dobro veče*, obraća i riječima *Selam alejkum*, što je tradicionalni muslimanski pozdrav mira. Mir koji sugerise ovaj pozdrav, postaje paradoksalan već u narednoj rečenici kada njime pozdravlja i političke protivnike koje naziva *luzerima* (looser, eng. gubitnik), direktno ih diskreditirajući. I ranije je rečeno da upravo lične zamjenice pokazuju koji su socijalni akteri dominantni, a koji subordinirani, pa se *Vi/Oni* posmatraju kao grupa kojoj se isključuju pozitivne karakteristike, koja se demonizira – “Određivanje određenih socijalnih grupa kao Drugoga automatski znači njihovo postavljanje u subordiniranu poziciju, a isključivanje Drugoga jedna je od osnovnih strategija za (nelegitimno) očuvanje postojećih odnosa moć“ (Katnić-Bakaršić

2012:54-55). Upotrebljeni termin niskog registra – luzeri, nije karakterističan za politički diskurs koji kompetitivnost govornika reprezentira subliminalno. Ovdje je riječ o direktnoj diskreditaciji i poticanju osjećaja moralne nadmoći ideološke zajednice kojoj Izetbegović pripada. To znači da svi koji nisu pripadnici te zajednice su *odmetnici*. To se odnosi na političke kandidate koji su napustili Stranku demokratske akcije, a naglašeno je to metaforom *otpadanja* koja sugerše izdvajanje iz jedne zajednice ali i konotira termin *otpad*, što je još jedna potvrda širenja govora mržnje u ovom nastupu Sebiće Izetbegović. Sa stanovišta demokratije gledajući, a uzimajući u obzir da se takvo političko uređenje nalazi u nazivu stranke iz koje kandidatkinja dolazi, vrlo je znakovita konstrukcija *zakrvavljenih očiju*, koja konotira kognitivnu sliku zločinca. To je uvod u ratni diskurs koji će okupirati izjavu sve do njenog kraja, upravo upotrebom leksike. Oni koji su napustili stranku, tvrdi Izetbegović, krenuli su *groznim putem*. Pridjev *groznim* je hiberbolizacija termina *krivi* iz metaforičkog odnosa *pravi* i *krivi put*, a koji se odnosi na kretanje ideološkom stranputicom. Umjesto određenja *grozno*, Izetbegović koristi neodređenu zamjenicu *nekim* što je, kako navodi Vuković Stamatović, čest slučaj upotrebe tzv. *nejasnog jezika* u političkom diskursu (2020:52). Svoju jasnost taj put dobiva u nastavku, kada Izetbegović uvodi snažno emotivno obilježen geografski topos Tomašice, prostor masovne grobnice u kojoj se nalaze ubijeni Hrvati i Bošnjaci u periodu 1992-1995. iz okoline Prijedora. Ubistva su izvršili srpski nacionalisti, čime Izetbegović svoje aktuelne neistomišljenike poistovjećuje s njima. Taj određeni topos ovdje se vlada kao sinegdoha imenica koje kandidatkinja navodi u nastavku: *logori, stratišta, masovne grobnice* – stilski markirane riječi koje pobuđuju emotivnu reakciju. Tzv. obilježene riječi su česti elementi leksike političkog diskursa:

Obilježene riječi predstavljaju riječi koje osim osnovnog značenja pobuđuju jake emocionalne tonove ili izrazito pozitivne ili negativne konotacije. Ove su riječi u standardnom vokabularu većine političara i obuhvataju primjere kao što su: radikalni ekstremisti, fanatici, politikanti, rasisti, birokrate, režim, elita, sateliti i sl. Mnogo jače konotacije imaju riječi i fraze koje ne spadaju u navedeni ustaljeni vokabular, već ih političari koriste u novom značenju koje je kontekstualno uslovljeno. (Vuković Stamatović 2020:53)

Ovdje su kontekstualno uslovljene ratnom retorikom i pozivanjem na prošlost koje nije samo sebi svrha, već je u funkciji prijetnje narodu u vidu onoga kakvu će osudu dobiti oni koji napuste stranku te prijetnja onima šta se može desiti ukoliko ti koje napuste postanu nova vlast.

Izetbegović je u političkom sistemu BiH koji se vodi kao demokratski, u periodu kada se vladavina ljudskih prava smatra imperativom, javno prijetila onima koji ne misle jednako kao ona i kao partija ispred koje dolazi. I čini se, zaista, u ovoj kampanji, nije postojala izjava koja bi bila više fašistička. Osim što je fašistička, kombinovana je sa kolektivnom traumom naroda kojem se obraća, jer logori i stratišta 30 godina nakon rata stoje kao temelj kulture sjećanja BiH. Stoga ni ovdje nije riječ samo o političkoj manipulaciji, već i atmosferi širenja straha. U stilu prijetnje nastavila je i na jednom od stranačkih skupova (N1info.ba. *Sebija Izetbegović: Ako uđem u Skupštinu KS to će biti spektakl.* (Video)) na kojem je najavila svoju kandidaturu:

Ako ja uđem u Skupštinu Kantona Sarajevo to će biti jako zanimljivo. Morat ćete gledati svaku Skupštinu. Da, bit će to spektakl, sigurno. Bit će to borba sa jednom dunderskom strujom koja se prikazala odlično. Znae kako ljudi kažu, kada dobijete limun, pravite limunadu, nemojte reći da je ljuto i kiselo (...)

Govor započinje potencijalom u koji kandidatkinja smiješta svoj politički uspjeh, no odmah nakon toga koristi glagolski oblik u imperativu *morat ćete*. Upotreba imperativa sugerise da onaj koji upućuje naredbu ima autoritet i moć (Vuković Stamatović 202:56). To potvrđuje da je upotreba potencijala korištena u svrhu lažne skromnosti, jer upotreba futura već u trećoj rečenici: *bit će to*, sugerise da se radi o izvjesnoj budućnosti. Spektakl je stilski markirana riječ. Osim što Izetbegović i u ovom govoru koristi anglizme, ova imenica nadilazi političku leksiku i doziva senzacionalizam, koji potvrđuje korištenjem priloga *sigurno*, a koji također ukazuje na autoritet i moć. Druga znakovita upotreba riječi u ovom govoru jeste termin *dunderski*, inače orijentalizam koji je danas, u žargonskom jeziku poprimio značenje *fušer* – onaj koji površno, nestručno, aljkavo obavlja neki posao.

Upotreba žargonizama nije česta u političkom diskursu. Ovim žargonom govornica sugerise vlastitu “opuštenost”, intimizirajući se na taj način sa glasačima, što jeste vid emotivne manipulacije birača. Istovremeno, ova riječ je vrlo negativno konotirana, čime diskurs kandidatkinje potvrđuje odnos prema protivnicima kao prema demoniziranom Drugom, a što

razvija u nastavku upotrebom metafore borbe, koju Chilton smatra karakterističnom za politički diskurs (2004:203-204). Borba ovdje ne sugerise *političku utakmicu*, što je češći oblik u političkom diskursu, već ratni dvoboj, a *dunderska struja* u dikurzivnom odlomku Sebiye Izetbegović predstavlja akutelnu vlast u Skupštini Kantona Sarajevo, koja je smijenila s te pozicije Stranku demokratske akcije. Druga zanimljiva metafora jeste *pravljenje limunade*. Sugerise pozitivan pristup prema životnim izazovima, preokretanje neugodne situacije u nešto korisno. Izetbegović na taj način vidi svoje djelovanje u opoziciji, u skupštinskoj borbi protiv vladajuće pozicije.

Da je sve u znaku borbe i ratnohuškačke retorike, ne potvrđuje samo politički diskurs, već i predstavljanje kandidatkinje u medijima. Iako emitovan nakon predizborne kampanje, dakle u periodu kada je Izetbegović već postala zastupnica u Skupštini KS, za kritičku diskursnu stilistiku zanimljiv primjer medijske diskreditacije naizlazimo u emisiji FACE TV. Konkretnije, u isječku objavljenom na zvaničnoj Youtube stranici ovog kanala, pod naslovom: *Žvaći žvaku, Sekice! Nervoza ili strah? Je li Sebiya ovako sažvakala i diplomu?* Ovakve naslove uglavnom možemo pronaći na anonimnim portalima, a rjeđe u relevantnim medijima koje vode priznati novinari. Novinar Senad Hadžifejzović uočavanjem da zastupnica Izetbegović na skupštinskoj sjednici zvače žvaku, smatra to udarom na državu, čime kreira jednu od, u uvodu spomenutih, konstrukcija kandidatkinja kao *izdajnica svoga naroda* (Čaušević i dr. 2023:68).

Žvaći žvaku, Sekice! Nervoza ili strah? Je li Sebiya ovako sažvakala i diplomu?

Sada vladaju oni koji u ratu, mnogi, uopšte nisu bili tu, u zemlji. Vikić se njima izborio za vlast. Danas je ta vlast jedan nivo – Sarajevo Kanton zasjedala. Na sjednici, osoba koja nije bila tu u ratu, ne onda kada je bilo najteže i najvažnije, danas poodavno je vlast. Danas je ta osoba na sjednici Skupštine, vrhovnog organa, vlasti grada, kantona, ovog grada Vikićevog, žvakala žvaku. Žvakanje žvake na sjednici jednog organa države je nepoštivanje, nepoštovanje države. Za tu državu i ovaj grad ginula su djeca. I Vikićevi specijalci. I nema tu žvakanja žvake. Možda žvakač poručuje da je ona država, a ne ta skupština. Ne ponižava se ova država samo u Banjaluci ili Mostaru, ponižava se i u Sarajevu. A možda je u pitanju samo nervoza, jer zamislite kakav, koliki strah vlada u SDA pri samoj pomisli da će izgubiti vlast. To je jedini alibi za SDA. Ako se plaše gubitka vlasti, optužnica koje slijede, smijena, hapšenja, onda šta će drugo raditi do li žvakati?

Ovo je adekvatan primjer koji pokazuje kako mediji različito pristupaju interpretaciji jednog događaja i još važnije, kako iz njegovog trajanja mogu da izvuku samo jedan segment koji žele da predstavljaju. U ovom medijskom izvještaju nije bilo govora o tačkama dnevnog reda sjednice, niti o zaključcima glasanja. Iznesena je samo radnja žvakanja žvake. To ne bi bilo značajno ovom mediju da tu radnju nije vršila upravo zastupnica Izetbegović, koja se u okviru ovog medija vlada kao *persona non grata*. U slobodi interpretacije koju medijski diskurs podrazumijeva, ovaj čin inicijalno bi mogao biti odraz narušavanja pravila bontona, a ovdje je interpretiran kao udar na državu. *Ne ponižava se ova država samo u Banjaluci ili Mostaru, ponižava se i u Sarajevu*. Toposi Banjaluka i Mostar predstavljaju gradove u kojima nacionalne politike Srba i Hrvata u Bosni i Hercegovini, iz perspektive Bošnjaka, narušavaju državu. Tom analogijom Sebića Izetbegović izopćena je iz vlastite nacionalnosti i prozvana rušiteljicom države.

Diskriminirajući odnos prema kandidatkinji uočljiv je već u samom naslovu. Nakon imperativa *žvaći žvaku*, znakovit je oblik umanjenice kojom se oslovljava Izetbegović. U tekstu *Kakvu je ženu stvorio medijski diskurs*, pisano je o načinima oslovljavanja kao refleksijama objektivizacije i seksualizacije žena, i kao najčešće upotrebljen oblik imenovanja naveden je onaj koji završava sufiksima *-ka* i *-ica* (Filipov, M, Glušac, M 2019:67). Ovaj slučaj je otišao korak dalje. Umjesto prezimena, političarka je oslovljena ne imenom, nego nadimkom Seka, pretvorenim u deminutiv, a u nastavku naslova, umjesto prezimenom, oslovljena je samo imenom. Iz toga je vidna degradacija nominalizacijom. Diskriminatoran odnos ogleda se i u audio-vizuelnom aspektu emitiranog isječka. Nakon voditeljevog komentara, prikazuje se inseratu u kojima Izetbegović, snimljena iz različitih uglova žvaće. To podražava onu strategiju medijskog diskursa kojoj je „uloviti“ političare, posebno u neugodnim pozama, pozama koje ih čine smiješnima ili slabima ili, jednostavno, ne-lijepima po nekim prihvaćenim kriterijima“ (Katnić-Bakaršić 2012:134). Dodatno je to naglašeno zvučnim elementima glasnog žvakanja koji su naknadno u montaži postavljeni uz vizuelni aspekt.

Slika 5: Izvor: screenshot FACE HD TV

Slika 6: Izvor: screenshot FACE HD TV

Slika 7: Izvor: screenshot FACE HD TV

S jedne strane ovaj medijski narativ reflektira diskriminaciju na rodnoj osnovi te političko i ideološko stajalište, dok s druge strane potvrđuje tezu o ratnoj retorici kao dominantnoj pojavi bh. medijskog i političkog diskursa. Novinar spominje da je Izetbegović članica vlasti grada i kantona, čiju je slobodu u ratu u BiH izborio ratni veteran Dragan Vikić i naglašava da ona nije bila u Sarajevu dok je taj grad bio pod opsadom. Međutim, demokratija kao ni Izborni zakon BiH ne nalažu da politički kandidat treba biti učesnik rata kako bi mogao biti izabran za poziciju u vlasti,

no pitanje ko je bio prisutan u ratu jeste jedno od osnovnih tema bh. javnog prostora. Ovo sugeriše da su ratni narativi još uvijek dominantni u društvenoj slici BiH.

Obilježja diskurzivnih praksi Borjane Krišto

Ni u diskurzivnim praksama kandidatkinje Borjane Krišto ne nedostaje onih osobenosti govora koje podržava vođa političke partije iz koje kandidatkinja dolazi – Dragan Čović. Obje retorike, u odnosu na ostale kandidatkinje, najmanje obilježava govor mržnje, ali ih uveliko karakterizira pozivanje na nacionalni identitet, zajedništvo, historiju i tradiciju što neposredno dovodi i etnonacionalizam u fokus ovih političkih govora. Važno je, u kontekstu analize medijskog diskursa naglasiti da je ovo izjava u okviru priloga dnevnika TV Herceg-Bosne (RTVHB. *Borjana Krišto započela predizbornu kampanju*. (Video)), u kojem su gotovo dvije i po minute posvećene otvaranju kampanje ove kandidatkinje, prilogom u kojem je Krišto jedina sagovornica, a što je značajno vrijeme medijskog prostora za standarde informativnog programa. Povezanost ovog medija sa strankom HDZ je direktna, dokaz tome su i neprestane borbe stranačkog lidera za legitimisanje ovog kanala kao dijela Javnog servisa BiH. Da je i u diskursu ovog medija i političarke Krišto fokus na etno-nacionalnom identitetu svjedoči činjenica da je prilog otvoren novinarovom rečenicom: Kampanja je simbolično započela u rodnom Livnu, dok cijeli prilog vizuelno pokrivaju inserti spuštanja svijeća na spomen-obilježje križa. Pozivanje na tradiciju realizira se kroz simbolični odabir lokal-patriotskog prostora. To potvrđuje i izjava Borjane Krišto za TVHB:

(...) Volim svoj kraj. Volim njegove ljude. Zapravo, volim svoje korijene. I volim naše konstitutivne narode i druge građane. Na taj način želimo poslati i doslati poruku odavde.
(...)

Iskaz započinje lokalpatriotskim svjedočenjem, a nastavlja iskazivanjem ljubavi prema svim narodima BiH, naglašavajući i pripadnike konstitutivnih naroda i one koje popis legitimise kao Ostale. Znakovita je upotreba glagola *voljeti*, upotrijebljenog četiri puta u tri rečenice. Ova stilski markirana riječ doziva emotivni ton i subjektivnost, čime uspostavlja emotivnu povezanost sa recipijentima. Njena učestalost, s druge strane, poprima hiperbolički ton, čime prelazi u niži, neformalni registar. Ukazivanjem na ljubav prema korijenju, dakle, precima i sunarodnjacima ovog lokaliteta, retorika prološlosti preuzima ovaj diskursni odlomak. Glagol *želimo* iskorišten u prvom licu množine, sugerise inkluzivno mi i pretpostavljeno se odnosi na sve ljude koji stoje uz Krišto u kampanji, iako kandidatkinja stoji sama u kadru.

U obraćanju na konferenciji za medije (Klix.ba. *Obraćanje Borjane Krišto u izbornoj noći*. (Video)) u izbornoj noći, nakon stranačke objave rezultata prema kojima je Krišto nova članica Predsjedništva BiH, a kasnije će CIK potvrditi da to nije slučaj, Krišto izjavljuje slijedeće:

(...) Želim vas sve skupa pozdraviti i zahvaliti vam se što ste na današnji dan pokazali svoju odgovornost i izišli na ove izbore, na Opće izbore u BiH. Napose, želim zahvaliti hrvatskom narodu, a na poseban način evo, Hrvatskom narodnom saboru, što je u ovom trenutku, povijesnom za hrvatski narod, pokazao svoju povijesnu odgovornost, kandidirajući jednog zajedničkog kandidata za hrvatskog člana predsjedništva. U tom smislu, želim kazati da ono što sad u ovom trenutku imamo, rezultati iz svih županija sa hrvatskom većinom, pokazuju da HDZ BiH i stranke okupljene oko HNS-a, imaju uvjerljivu pobjedu i ovo je pobjeda hrvatskog naroda.

(...)

I želim još jednom pokazati i ukazati na ono što je važno, da je hrvatski narod u ovom povijesnom trenutku također pokazao svoju odgovornost izlaskom na izbore, jer ovo je usitinu plebiscitarna pobjeda hrvatskog naroda u BiH. (...)

Borjana Krišto slijedi pravila karakteristična za politički diskurs – fraze formalnog obraćanja, ali i metadiskurs kojim pravi uvod u ono što želi saopćiti – *Želim vas sve skupa pozdraviti...* Za razliku od inkluzivnog *mi* iskorištenog u prehodnom obraćanju javnosti, Krišto ovdje govori iz prvog lica jednine kojim se hrvatskom narodu obraća u trećem licu množine, neočekivano za govor kojim se slavi pobjeda ostvarena zajedništvom birača istomišljenika i kandidatkinje. Zahvaljuje se i Hrvatskom narodnom saboru koji je kandidovao za poziciju članice Predsjedništva države, govoreći da je ovo *povijesni trenutak* te da se radi o *povijesnoj odgovornosti* koju je iskazala ova instanca. Paralelizam *povijesnog* aludira na tradiciju u kojem je hrvatski narod kontinuirano bio žrtva nelegitimnog biranja svoga predstavnika, te da je pobjeda legitimne kandidatkinje trenutak u kojem se sve mijenja. To podsjeća na metaforu čišćenja nereda koji je kreirala prethodna, a u ovom slučaju, nelegitimna, dakle nezakonita vlast, stoga taj historijski trenutak simbolizira ideal „čistosti, tj. metaforičke neuprljanosti političara, vlade, društva u cjelini” (Katnić-Bakaršić 2012:59-60).

Hrvatsko je jedna od najfrekventnijih riječi u ovom iskazu, što nije znakovito s obzirom na to da Krišto jeste bila kandidatkinja ispred hrvatskog naroda, ali s obzirom na to da bi u jednom trenutku u redvnom mandatnom ciklusu postala i predsjedavajuća Predsjedništva, pa time i cjelokupne BiH, sugerise nedostatak bilo kakvog plana ili sugestije šta bi Krišto u mandatu za tu državu i sve njene građane, bez obzira na etničku pripadnost, činila. Učestalnost termina *hrvatsko* sugerise da je nacionalni identitet opsesivna tema diskursa ove kandidatkinje.

Mi znamo da smo i u ova izborna pravila i u ovu izbornu utrku ušli po istim izbornim pravilima i procedurama, gdje bošnjački narod može izabrati, odnosno uzurpirati poziciju hrvatskog člana predsjedništva, tako da ja mogu reći da se osjećam kao pobjednica hrvatskog naroda. Ukoliko budu rezultati drugačiji, najveći gubitnik može biti BiH.

U ovom odlomku Krišto nastavlja govoriti o nepravilnostima Izbornog zakona BiH, a koje se tiču legitimnog odabira hrvatskog predstavnika, ali interesantan je novi izbor riječi koji je napravila. Nakon izgovaranja da bošnjački narod može *izabrati* tog predstavnika, ispravila se i rekla *uzurpirati*. Time je aktivirano prenaplaćavanje te mogućnosti, kako bi se slikovitije prikazala situacija. Druga stilistički interesantna tačka ovog iskaza je posljednji niz riječi. Za razliku od Jelene Trivić koja je odbila imenovati državu BiH, Krišto to izgovara, ali posuđuje fašističku oštricu Sebiže Izetbegović koja razdvaja političke neistomišljenike, s tim što su ovdje gubitnici ne samo politički neistomišljenici, već cjelokupan narod koji je kolateralna šteta njihovih izbora. A narod je, kao i u slučaju Trivić, imenovan personifikacijom političke jedinice.

Konstrukcija nacionalnog identiteta kroz jezik jeste odlika etnonacionalizma prisutnog kod sve tri kandidatkinje. Iako Krišto svoj govor odrješuje uvreda i govora mržnje, učestvuje u širenju atmosfere straha. Nacionalni identitet i rat su u društvenoj slici Bosne i Hercegovine neposredno povezani. S druge strane, najznakovitije u diskursu Borjane Krišto jeste njena opsesivna tema Izbornog zakona BiH i načina izbora legitimnog predstavnika vlasti. To predstavlja direktan produžetak govora stranačkog lidera Dragana Čovića, kome je također Izborni zakon opsesivna tema. To ukazuje da je Krišto gotovo u potpunosti preuzela taj diskurs te da su individualne crte minorizirane, što sve na kraju sugerise da kandidiranjem ove političarke nije došlo do značajnih promjena. Zamijenjen je subjekt, ali ne i ideja, čime se Krišto pozicionira u ulogu stranačke marionete. To je potvrđeno i neposredno izjavom Dragana Čovića: *Imamo najpametnije i najljepše*

biće što možemo ponuditi, mene nema na listama. To je naslov objavljen u članku portala Dnevni.ba:

Slika 8 Izvor: Dnevni.ba

(...) “Imamo svakako najpametnije, najljepše biće koje može ponuditi svoje životne vrijednosti i sve ono što gradi kroz politiku zadnjih dvadesetak godina i hrvatskom narodu i svim žiteljima BiH, to je upravo gospođa Borjana Krišto. Predsjedništvo je jednoglasno utvrdilo njenu kandidaturu. Ja sam danas to izdogovarao i u komunikaciji izravno sa predsjednicima drugih stranaka HNS-a”, kazao je Čović. (...)

“Ja nisam kandidat na bilo kojoj listi, jer sam kandidat na svim listama, neviđeni kandidat što znači da moje ime neće biti ni na jednoj listi” (...)

Prvo lice množine glagola imati odnosi se na stranku koja je predložila Krišto na kandidatsku poziciju, a u nastavku rečenice otkiriva se prema kojim kriterijima: pamet i ljepota. Kada se govori o muškim političarima, ne svjedočimo da ga neko opisuje kao pametnog, jer se to podrazumijeva, a još manje lijepog, što ukazuje na direktnu diskriminaciju prema rodnoj osnovi, pri čemu se kandidatkinja objektivizira kroz prizmu seksualnosti. Subjekt u posljednjoj rečenici prve izjave se pojavljuje kao veliko ja”, koje glagolom “izdogovarao” potvrđuje vlastitu autoritativnost. Otkriva je u narednoj izjavi kada se potvrđuje kao skriveni subjekat, mozak operacije, koji iz sjene, kao neviđeni kandidat, vlada cjelokupnim sistemom stranke i njenih koalicionih partnera. “Tokom augusta najviše je o Borjani Krišto pisano na ovaj način – nikad bez spominjanja i Dragana Čovića”.(Čaušević i dr. 2023:78). Vidimo to i na fotografiji (slika 8) u ranije spomenutom članku koji bi uz informaciju o potencijalnoj novoj predstavnici države trebao

ponuditi prostor barem individualne fotografije u krupnom planu. Umjesto toga gledamo u političkog lidera i položaj ruku koje ležerno pridržavaju sako u području iznad pojasa, a što sugerise autonomiju, samopouzdanje, autoritativnost. Ovakav položaj priziva pažnju recipijenata upravo na Čovića, umjesto na, tako predstavljenu – glavnu akterku Krišto, koja ležernog hoda i pogleda za koji tek slutimo je li usmjeren ka narodu ili ka budućnosti, prati pravac pogleda stranačkog lidera Čovića. Sve to ukazuje na jedno: diskurs Borjane Krišto, kao i diskursi o Bojani Krišto ni po čemu ne iskazuju da se radi o individui. Ona je predstavljena kao produžena ruka stranačkog vođe – zaštitnica i čuvarica nacionalnih i stranačkih interesa.

Zaključak

Politička korektnost u bosanskohercegovačkom javnom prostoru, u pogledu odnosa roda i moći, tek je svojevrsna kozmetika. Iako Zakon o ravnopravnosti spolova BiH i Izborni zakon Bosne i Hercegovine propisuju da na kandidatskim listama za izbore mora biti najmanje 40 posto žena, to su tek proizvodi pravne nužnosti, a ne realne slike. Na Općim izborima u BiH 2022. godine svjedočili smo činjenici da su neke od kandidatkinja osvojile pozicije i na najvišim nivoima vlasti, međutim o društvenoj angažiranosti, kao i političkoj korektnosti ne možemo govoriti, ni na planu političkog, ni medijskog diskursa. Krićka diskursna analiza političkih kampanja Jelene Trivić, Sebiće Izetbegović i Borjane Krićto pokazuje da je osnovna znaćajka diskurzivnih praksi ovih kandidatkinja preuzimanje političkih diskursa voća stranaka iz kojih kandidatkinje dolaze. Naime, upotrebom zamjenica *mi-oni*, korićenjem *inkluzivnog mi*, nominalizacijom vlastitih kandidatskih pozicija u muškom rodu, njihove diskurzivne prakse usmjerene su na kompetitivnost, u onom smislu u kojem se ta osobina veće za muške diskurzivne prakse. Analize potvrćuju hipotezu da su etnonacionalizam, rat i širenje straha dominante retorika ovih kandidatkinja. *Grobovi, heroji, humke, mućenici, nebeski narod, logori* najfrekventnija su leksićka sredstva u govorima Jelene Trivić. Jednako markirane su i dominantna leksićka sredstva Sebiće Izetbegović – *zakrvavljene oći, nesretnici, logori, masovne grobnice*. Diskurs Borjane Krićto nije posredno vezan za ratnu retoriku, ali osnovna leksićka obilježja su *povijest, hrvatski narod, tradicija*. Sve ovo upućuje da su zajednićke karakteristike diskurzivnih praksi ovih kandidatkinja etnonacionalizam i širenje atmosfere straha, što je nastavak produbljićvanja neuralgićne klime BiH, dok su kantidatkinje osvajićanjem javnog prostora imale priliku usmjeriti se na margnilazirane skupine i rješavanje aktuelnih društvenih problema. Povod za to je mogla biti tradicija njihovog medijskog predstavljanja, koje je i pred ovim izborima diskriminisalo kandidatkinje. Njihovo oslovljićvanje imenom i nadimcima, *marionetama, ljećšim polovinama*, pozivanje na fizićki izgled neka su od obilježja medijskih diskursa o ovim kandidatkinjama. Sve to potvrćuje da je politićka korektnost tek privid, dok odnos jezika i moći, diskursa i društvenih konteksta potvrćuje sasvim suprotnu sliku. Cilj ovog rada i njegovo ideoloćko stanoviće jeste ideja da je osvještavanje diskurzivnih praksi polaziće za sprjećavanje jaćanja mećunacionalnih simbolićkih granica kao i dekonstrukcije rodnić odnosa moći utemeljenih u jeziku.

Pregled izvora i literature

Izvori:

- Izborni zakon BiH. Službeni glasnik BiH, brojevi: 7/02, 9/02 i 20/02. Preuzeto 18.9.2024. sa: https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/ZoRS_32_10_H.pdf
- Zakon o ravnopravnosti spolova BiH. Službeni glasnik BiH, brojevi: 16/03 i 102/09. Preuzeto 18.9.2024. sa: https://tibih.org/wpcontent/uploads/2011/04/izborni_zakon_bih.pdf

Youtube:

- BHRT – Radiotelevizija Bosne i Hercegovine. *Opšti izbori 2022: Izborna noć*. (video) preuzeto 10.7. 2024. sa: <https://www.youtube.com/watch?v=3kBAORoJvMc>
- FACE HD TV. *Žvaći žvaku, Sekice! Nervoza ili strah? Je li Sebija ovako sažvakala i diplomu?*. Preuzeto 10.7.2024. sa: <https://www.youtube.com/watch?v=PIOfBTm0kAg>
- Jelena Trivić. *Pobjeda*. Preuzeto 22.12.2022. sa: <https://youtu.be/gxCSiDH9xho>
- Jelena Trivić. *Да живимо у нашој Републици Српској*. Preuzeto 10.7.2024. sa: <https://www.youtube.com/watch?v=8Nr8E1ekfdI>
- Kevin Graham. *Until Valhalla*. Preuzeto 10.7.2024. sa: <https://www.youtube.com/watch?v=zRi5YRR2bVo>
- Klix.ba. *Obraćanje Borjane Krišto u izbornoj noći*. Preuzeto 10.7.2024. sa: <https://www.youtube.com/watch?v=k86qpNowb6Q>
- Radiotelevizija Herceg-Bosne. *Borjana Krišto započela predizbornu kampanju*. Preuzeto 10.7.2024. sa: <https://www.youtube.com/watch?v=f8-sh-4NVAk>
- See Wacky, *Sebija Izetbegović i njen bolesni govor. Izbori 2022, Bosna i Hercegovina*. Preuzeto 10.7.2024. sa: <https://youtu.be/kLDLaBAcLh4>

Portali:

- Banjalučke priče. *Jelena Trivić – ne vodi računa o ličnoj higijeni, a vodila bi računa o Republici Srpskoj?!*. Preuzeto 10.7.2024. sa: <https://www.ban-jaluckeprice.net/post/jelena-trivi%C4%87-ne-vodi-ra%C4%8Duna-o-li%C4%8Dnoj-higijeni-a-vodila-bi-ra%C4%8Duna-o-republici-srpskoj>
- Britannica. *Valhalla, Norse mythology*. Preuzeto 10.7.2024. sa: <https://www.britannica.com/topic/Valhalla-Norse-mythology>

- Dnevni.ba. *DRAGAN ČOVIĆ: Imamo najpametnije i najljepše biće što možemo ponuditi, mene nema na listama*. Preuzeto 10.7.2024. sa: <https://dnevni.ba/clanak/dragan-covic-imamo-najpametnije-i-najljepse-bice-sto-mozemo-ponuditi-mene-nema-na-listama>
- Faktor Magazin. *Jelenu Trivić FOTOŠOPIRALI do neprepoznatljivosti?*. Preuzeto 10.7.2024. sa: <https://faktormagazin.ba/republika-srpska/jelenu-trivic-fotosopirali-do-neprepoznatljivosti/>
- N1info.ba. *Sebija Izetbegović: Ako uđem u Skupštinu KS to će biti spektakl*. Preuzeto 10.7.2024. sa: <https://n1info.ba/vijesti/sebija-izetbegovic-ako-udjem-u-skupstinu-ks-to-ce-bit-spektakl/>
- Stav.ba. *Može li se biti i fušer i dunder u isto vrijeme*. Preuzeto 10.7.2024. sa: <https://stav.ba/vijest/moze-li-se-bit-i-fuser-i-dunder-u-isto-vrijeme/19783>

Literatura

- Badurina, Lada. (2008). *Između redaka: studije o tekstu i diskursu*. Zagreb-Rijeka: Izdavački centar Rijeka
- Bakšić-Muftić, J. Katnić-Bakaršić, M. Moranjak-Mabmurać, N. Babić-Avdispahić, J. (2004). Izazovi feminizma. U: *Časopis Forum Bosnae*, br. 26
- Bhabha, Homi J. (2004). *The Location of Culture*, preuzeto 5.1.2003. sa: <https://pdfcoffee.com/bhabha-the-location-of-culture-pdf-free.html>
- Buljubašić, Belma. (2013). *Zna se gdje je ženi mjesto – u politici*. Preuzeto 4.12.2022. sa: <https://www.media.ba/bs/magazin-etika/zna-se-gdje-je-zeni-mjesto-u-politici>
- Caldas-Coulthard, Carmen Rosa. (2007). *Cross-Cultural Representation of 'Otherness' in Media Discourse*, 2007. preuzeto sa: https://link.springer.com/chapter/10.1057/9780230288423_13, posjećeno: 14.6.2024.
- Chilton, Paul. (2004) *Analysing Political Discourse: Theory and Practice*. London-New York: Routledge
- Čaušević, J. Ljevak, K. Zulić-Šiljak, S. Od izdajnica do marioneta političkih vođa: štetni narativi o kandidatkinjama. U: Sokol, A. Sarajlić, D. (ured.) (2023). *Štetni narativi tokom izbora: kampanje, diskreditacijem ročni stereotipi i narativi mržnje*, Sarajevo: Mediacentar
- Edelman, Murray. (1974). *The Language of Politics*. Preuzeto 4.5.2022. sa: http://www.eric.ed.gov/ERICWebPortal/custom/portlets/recordDetails/detailmini.jsp?_nfpb=true&_ERICExtSearch_SearchValue_0=ED098789&ERICExtSearch_SearchType_0=no&accno=ED098789
- Evans, Matthew. *Metaphor in the news*. Preuzeto 10.7.2024. sa: <https://languageinconflict.org/155-metaphor-in-the-news.html>
- Evans, Matthew. *Naming in conflict*. Preuzeto 10.7.2024. sa: <https://languageinconflict.org/138-naming-in-conflict.html>

- Fairclough, Norman. *Critical Discourse Analysis*, preuzeto 13.5.2024. sa: <https://www.felsemiotica.com/descargas/Fairclough-Norman-Critical-Discourse-Analysis.-The-Critical-Study-of-Language.pdf>
- Fairclough, Norman. (2006). *Discourse and Social Change*. Polity Press
- Fairclough, Norman. (1989). *Language and power*. Longman Group UK Limited
- Filipov, Mija; Glušac, Maja. Kakvu je ženu stvorio medijski diskurs? - imenovanje žena u medijima. U: Glušac, M. Mikić-Čolić, A. (ured.) (2019). *Gramatikom kroz onomastiku*. Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku
- Foucault, Michael. (1997). *Nadzirati i kažnjavati*. Novi Sad: IK Zorana Stojanovića
- Foucault, Michael. (1971). *Riječi i stvari*. Beograd: Nolit.
- Lakoff, George. *Moral Politics*, preuzeto 5.7.2024. sa: https://canvas.oregonstate.edu/courses/1835131/files/89587949/download?download_frd=1
- Halliday, Michel, A.K. Hasan, Ruqaiya. (1976). *Cohesion in English*, Longman
- Hanitzsch, Thomas. Vos, Tim P. (2017). *Journalistic roles and the struggle over institutional identity: The discursive constitution of journalism*. Communication Theory
- Isanović, Adla. Medijski diskurs kao muški domen: predstavljanje roda u dnevnim novinama u BiH, Hrvatskoj i Srbiji. U: Moranjak-Bamburać, N. Jusić, T. Isanović, A. (ured.) (2007). *Stereotipizacija: predstavljanje žena u štampanim medijima u jugoistočnoj Evropi*, Sarajevo: Mediacentar.
- Katnić-Bakaršić, Marina. (2012). *Između diskursa moći i moći diskursa*. Zagreb: Naklada Zoro
- Katnić-Bakaršić, Marina. (2003). *Stilistika diskursa kao kontekstualizirana stilistika*. U: *Fluminensia*, god. 15 (2003), br. 2. Rijeka. Str. 37-48
- Kress, Gunther; Van Leeuwen, Thei. (2006) *Reading Images: The grammar of visual Design*. London and New York: Routledge.
- Lakoff, George. (1996). *The political mind*, Chicago: University of Chicago Press
- Ljevak, Kristina. (2022). *Rodoljublje, rat i nacija u kampanjama kandidatkinja*. Preuzeto 2.12.2022. sa: <https://media.ba/bs/magazin-novinarstvo/rodoljublje-rat-i-nacija-u-kampanjama-kandidatkinja>
- Mihaljević, Damirka; Planinić, Martina. (2023). *Feministička čitanka*, Mostar: Izdanje federalnog Ministarstva obrazovanja i nauke
- Morley, David; Robins, Kevin. (2003). Pod budnim okom zapada: Mediji, imperija i Dru-gost. U: *Razlika/Diferance*, 3-4, Tuzla: Društvo za književna i kulturalna istraživanja
- Moranjak-Bamburać, Nirman. *Nepodnošljiva lakoća stereotipa*, u: Moranjak-Bamburać, N. Jusić, T. Isanović, A. (ured.) (2007). *Stereotipizacija: predstavljanje žena u štampanim medijima u jugoistočnoj Evropi*. Sarajevo: Mediacentar

- Tannen, Deborah. (1998). *Ti to baš ne razumiješ, žene i muškarci u razgovoru*. Zagreb: Izvori
- Užarević, Josip. (2005). *O jeziku*, Zadar: Croatica Et Slavica Iadertina
- Van Dijk, Teun. *Critical Discourse Analysis*. Preuzeto 17.6.2024. sa: <https://discourses.org/wp-content/uploads/2022/07/Teun-A.-van-Dijk-2015-Critical-discourse-Analysis.pdf>
- Van Dijk, Teun. (2008). *Discourse and Power*. Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan
- Van Dijk, Teun. (2006). *Ideologija: multidisciplinarni pristup*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga
- Vrban, Duško. (2018) *Borders as an Interdisciplinary Problem: Territoriality and Identity – Past and Present*. doi: 10.25234/pv/6317
- Vuković Stamatović, Milica. (2020). *Diskurs parlamenta*. Podgorica: Univerzitet Crne Gore
- White, Peter. Media Objectivity and the Rhetoric of News Story Structure. U: Ventola, E. (ured.) *Discourse and Community. Doing Functional Linguistics*. Tübingen: Gunter Narr Verlag
- Widdowson, Henry George. (2004). *Text, Context, Pretext: Critical Issues in Discourse Analysis*, Blackwell Publishing
- Wilson, John. (2012). *Politički diskurs*. U: Hrvatistika: studentski jezikoslovni časopis, Vol.6. No.6